

JOELFEEST

- EEN LEIDRAAD VAN NEDERLANDS HEIDENDOM

HET JOELFEEST

door Boppo Grimmsma

Inleiding.....	
Onze vier offerfeesten: Midzomer, Herfst, Joel en Ooster.....	
De begrippen 'Joel' en 'Wijnachten'.....	
Is Joel een heidens feest, en heeft Kerstmis een heidense oorsprong?.....	
<i>De eerste beschrijving van een midwinterfeest.....</i>	
<i>De eerste beschrijving van een Joelfeest.....</i>	
<i>Kerstfeest christelijk?.....</i>	
De bronnen.....	
De karakteristieken van het Joelfeest:.....	
<i>Zonnecultus.....</i>	
<i>Vruchtbaarheidsfeest.....</i>	
Goden en voorouders die verbonden zijn aan Joel.....	
De mythen, de sagen en de volksgebruiken rondom Joel.....	
De belangrijkste Joelgebruiken.....	
Wat zijn rituelen.....	
De seizoensrituelen.....	
Een leidraad voor een heidense Joelviering.....	

Inleiding

Voor het mensengeslacht
baat vuur het meest
en het schijnsel der stralende zon

Edda Hávamál

Joeltijd, de tijd van de twaalf gewijde nachten. Nachten die langer zijn dan alle andere. De zon kruipt overdag net boven de einder. Op de dagen dat de wolken dik en donker dragen, en de nevel over dorp en dal hangt, lijkt het of de zon niet meer opkomt.

Joeltijd is het als de winterzonnewende plaatsvindt. Wij noemen het ook *Wolfstijd*. Het is het dieptepunt van het jaar. Na Midzomer zijn de dagen almaar korter geworden. En in onze beleving lijkt het of, in de twaalf dagen na de winterzonnewende, de daglengte niet weer langer wordt. Het is de tijd waarin de zon stil staat, het rad van de tijd is vastgevroren. De zon is betoverd.

Joeltijd, de krachten van de chaos ruiken hun kans. De twaalf donkerste nachten worden niet voor niets de *ruwe nachten* genoemd. De zinnen worden begoocheld, tovenarij en spokerij hangt in de lucht. Het zijn de nachten waarin de doden rondgaan, om aan de zijde van de levenden tegen de krachten van chaos te strijden. De Goden, de overleden voorouders en de levenden, de gehele gemeenschap dus, werken op dit scharniermoment van het jaar samen.

Het Joelfeest wordt intens en heftig gevierd. Offer en feestmaal, schieten, hoornblazen, klokluiden, joelen, uitroken, fakkelen en branden van vuren. Alles moet op alles gezet worden, zodat de kruier het joelrad weer in beweging zet, en het mysterieuze levensbeginsel in de moederschoot kan gaan spruiten. De zon moet herrijzen en de natuur herleven, alleen dan kan de mens overleven.

Joel is levensvernieuwing!

Diep grijpt het wisselen van de seizoenen, en de eeuwige afwisseling van licht en duisternis in het gevoelsleven van een heiden. Zelfs heden ten dage is het *kerstgevoel* in Noordwest Europa verbonden met het landelijke gebied. Buiten de besneeuwde velden, bossen die kraken onder de vorst, een sprankelende sterrenhemel. Binnen in de huizen zit de familie spelletjes te spelen bij de groenblijvende takken van hulst, ijf en maretak, in de hoek staat een kerstboom; er is een knapperend haard. De beker vol mede of winterbier, het joelzwijs aan het spit, en er zijn vrolijke volksmelodietjes te horen.

De twaalf nachten van midwinter worden *moeders nachten* genoemd. Joel is de tijd om de beschermende moeders, de wijze vrouwen en hun beschermgodin Freïja te eren. Het is de tijd waarin sterk gevoeld wordt dat het zwakkere tegen de onzure elementen beschermd moet worden. De beschermende liefde voor de kleinste kinderen, voor spruit en kiem, voor alles wat in het aankomende jaar moet ontluiken. Deze oeroude Germaanse levensbeschouwing sluit naadloos aan bij de idee van de geboorte van het Kerstkind. Daardoor kon de *Kerstgedachte* met zoveel overtuiging door onze heidense voorouders omarmd worden. Het is de geboorte van het kwetsbare dat de potentie van het hoogste in zich draagt: leven. In het midden van de winter begint het nieuwe leven.

Midwinter is de tijd waarin terug- en vooruitgekeken wordt. Het is de scheiding van het jaar, einde en begin, dood en leven vallen met Joel samen. Herinneringen worden opgehaald en toekomstplannen worden gemaakt. Voorspellingen over de toekomst moeten inzicht geven in wat komen gaat.

De oogst is al lang binnen, het vee staat op stal, het bier gist in het vat, buiten heeft de stervende natuur zich in de knop terug getrokken. Het is de tijd, dat meer dan anders, aan de eindigheid van een mensenleven en aan sterven gedacht wordt. De overleden voorouders worden geëerd. Tegelijkertijd treft men maatregelen om het kwetsbare nieuwe leven door deze gure donkere periode te trekken. Een minnedronk vindt plaats ter herinnering aan de voorouders en de tradities die zij nagelaten hebben. De levenden wisselen elkaar geschenken uit, om de gemeenschappelijke banden aan te halen.

Het is ook de tijd van tovenarij. De zon is bezworen, winterstormen jagen over het donkere land. Bij nacht zijn alle katjes grauw, en de zinnen worden begoocheld. In deze nachten stormt de schimmelrijder Wodan aan de spits van zijn heer van doden, de gemaskerden, vechtend tegen de krachten van duisternis. In tijden van tovenarij en spokerij is het goed de grote magiër aan je zijde te hebben. De winterzonnewende is de meest onheilspellende en gevaarlijkste tijd van het jaar. Offers, afweermagie en wichelarij zijn onze hulpmiddelen.

Eer de Alvader en de Vrouwe door aan hen te offeren!

Heil Wodan, Wuoden, Wêda
Heil, Hella, Holle, Freïja

Witte Wijvenkuil Lochemseberg

Onze vier offerfeesten: Midzomer, Herfst, Joel en Ooster

Volgens de Oudgermanist Jan de Vries kenden de Germanen vanouds drie jaarlijks terugkerende grote cultische offerfeesten, die samenvielen met de drie grote dingverzamelingen,¹ en een vierde offerfeest rond de zomerzonnnewende.² Snorri Sturluson, de IJslandse historicus en dichter uit de 13^e eeuw, schrijft in zijn *Heimskringla* dat de heidenen vier grote offerfeesten kenden:

Hij [Sigurður] was gewend, gedurende het heidendom, ieder jaar drie offerfeesten te organiseren. Een met het begin van de winter, een andere in het midden van de winter, en een derde aan het begin van de zomer.

en

Aan het einde van het overleg werd bepaald dat het midzomeroffer (miðsumarsblót) plaats zou vinden in Maeren, en alle grote leiders en alle grote verbonden hadden er zitting, zoals gewoonlijk. Koning Olaf zou ook aanwezig zijn.

Volgens Snorri waren er dus vier cultische offerfeesten:

1. het herfstfeest aan het begin van de winter;
2. het winterfeest met midwinter;
3. het lentefeest aan het begin van de zomer;
4. het midzomerofferfeest.³

Over de datums van de feesten in het Oude IJsland vermeldt Jan de Vries het volgende: Het herfstfeest vond plaats rond 14 oktober, het midwinterfeest tussen december en midden januari, het voorjaarsfeest tussen midden maart en midden april en een midzomerfeest rond 21 juni.⁴

De dag waarop de offerfeesten gehouden werden, was niet op een bepaalde kalenderdag vastgepind, maar hing waarschijnlijk samen met het verschijnen van een volle maan.⁵ Dit is te vergelijken met de wijze waarop Pasen vastgesteld wordt. Pasen valt namelijk op de eerste zondag na de eerste volle maan vanaf het begin van de lente.⁶

¹ Een ding is een volksvergadering en rechtspleging. Vergelijk met het woord 'rechtsgeding'.

² De Vries; ARG; 1956; 446

³ De Vries; ARG; 1956; 447

⁴ De Vries; ARG; 1956; 447, 448

⁵ De Vries; ARG; 1956; 446

⁶ Het begin van de lente is de dag- en nachtevening op 20 of 21 maart.

De vier offerfeesten noemen we bij Nederlands Heidendom:

het *Herfstfeest*,⁷
het *Joelfeest*,
het *Oosterfeest* en
het *Midzomerfeest*.

De begrippen ‘Joel’ en ‘Wijnachten’

Betekenis en herkomst van het woord ‘Joel’

‘Nieuwe’ heidenen gebruiken het woord *Joel* om de tijd rond midwinter aan te duiden. Echter het woord *Joel* in de betekenis van *het feest met midwinter* is niet in het Nederlands of het Fries overgeleverd. Nederlanders kennen wel de werkwoorden *joelen* en *jolen*. *Joelen* betekent het *luidkeels enthousiasme of afkeuring uiten*. In het etymologisch woordenboek van Jan de Vries staat dat het woord *joelen* redelijk recent is ontstaan uit een klanknabootsing. Vergelijkbaar is het woord *jolen* dat *gekheid maken* betekent. Echter, volgens mij, is het niet te ver gezocht om te stellen dat de Nederlandse werkwoorden *joelen* en *jolen* een herinnering zijn aan de rumoerige gebruiken tijdens het midwinterfeest.⁸ In Scandinavië en Engeland gebruikt men het woord *Joel* namelijk wel voor het kerstfeest.

Zoals ik hiervoor opperde heeft het woord *Joel* in de betekenis van *het midwinterfeest*, ongetwijfeld ook in onze streken bestaan. In verwante talen, zoals het Oudengels kende men het woord *geôl*, dat voortleeft in het huidige Engelse woord *yule*. *Yule* betekent zowel in Engeland als in Schotland kersttijd. In het Oud IJslands noemde men zowel het heidense midwinterfeest als het latere kerstfeest *jól*.⁹ Dit woord leeft nog voort in het Zweedse *jul* en *juletid*. Ook in het oostelijke deel van Noord-Duitsland wordt het woord *jul* gebruikt om de kersttijd aan te duiden.¹⁰

⁷ Het Nederlandse woord *herfst* komt overeen met het engelse woord *harvest*, dat oogsten betekent. In Engeland is ons woord *herfst* *autumn* geworden, dat afgeleid is van het Romeinse *autumnus*. Volgens Tacitus hadden de Germanen geen woord voor het seizoen *herfst*. Het Oudgermaanse **harbista-/harbusta-* betekent oogst(-tijd). Ons woord *herfst* heeft dus een betekeniswijziging ondergaan van *oogst* naar de *seizoensaanwijzing*.

⁸ Volgens het online etymologisch woordenboek (www.etymologie.nl) is *joelen* niet van *Joel* afgeleid: “Het eerste lid van de samenstelling *joelfeest* ‘midwinterfeest, kerstmis’ [1871; WNT wagen I] heeft een andere etymologie. Het is, waarschijnlijk via Duits *Jul(fest)*, ontleend aan Zweeds/Deens *jul* ‘kerstmis’, Oudnoords *jól* ‘midwinterfeest’.”

⁹ In het *Altnordisches Wörterbuch*, van Gerhard Köbler uit 2003 staat het volgende:

jöl	an., st. N. (a) Pl.: nhd. Julfest ; Hw.: s. <i>jöl-n</i> , <i>jöl-nir</i> , ‘yl-ir; E.: germ. <i>*jegwla-</i> , <i>*jegwlam</i> , st. N. (a), <i>Julfest</i> ; vgl. idg. <i>*iek-</i> , V., <i>sprechen</i> , Pokorny 503; L.: Vr 292a
joll	an., st. N. (a): nhd. Lärm, Streit ; L.: Vr 292b
jöl-n	an., N. Pl.: nhd. Götter, Julgötter ; Hw.: s. <i>jöl</i> ; L.: Vr 293a; (urn. <i>*jölīna</i>)

¹⁰ Jacob en Wilhelm Grimm, *Deutsches Wörterbuch* 16 Bde Leipzig: S. Hirzel 1854-1960

JOEL

Het woord *Joel* in de betekenis ‘midwinterfeest’ komt in veel verschillende talen voor:

In het Oudnoords en het Faerös	<i>jól</i>
in het huidige Nieuw-Noors	<i>jól</i>
in het Zweeds en het Deens	<i>jul</i>
in het Middelengels	<i>gōl</i>
in het Engels en Orknisch	<i>yule</i>
in het Shetlands	<i>jøl</i>
in het Fins	<i>juhla, joulu</i>
in het Estisch	<i>jõulu</i>
in het Noorse Laps	<i>juovla</i>
in het Oudengels	<i>geohhol, gehhol, gēol</i> ¹¹

Volgens traditiedieven ¹² is er helemaal geen heidens Germaans midwinterfeest geweest. Onze voorouders zouden het Joelfeest van de Romeinen en de Christenen overgenomen hebben.

Deze opvatting is echter onhoudbaar gebleken. Ten eerste zijn er de niet christelijke namen voor het kerstfeest: *Joel* en *Wijnachten* (zie volgende paragraaf). En ten tweede kunnen onderzoekers aantonen dat het woord *Joel*, in de betekenis van *midwinterfeest*, al in de Germaans-heidense tijd bestond. De Finnen, die een niet-Germaanse taal spreken, hebben namelijk hun woord voor het kerstfeest *joulu*, geleend uit het Oernoors. ¹³ Deze ontlening van het woord (*joulu*) is in de vóórchristelijke tijd gebeurd. Dit blijkt uit het feit dat de uitgang ‘-u’ (zoals in het Finse *joulu*) in de christelijke tijd in Germaanssprekend Scandinavië niet meer gebruikt werd. Zoals eerder beschreven gebruikten de christelijke Scandinaviërs het woord *jól*. De ontlening door de Finnen van het Oudnoorse woord *joulu*, moet dus al in de heidense tijd gebeurd zijn.

Joel was dus in Germaans-heidense tijd al de naam van een feest. Dat dit feest ook verbonden was met de midwintertijd, blijkt uit de volgende tijdsaanduiding:

- Het Oudengelse *giuli* viel in de maanden december en januari;
- het Gotische *fruma-jiuleis* (eerste kerstmaand) viel in november;
- het IJslandse *ýlir* viel in de 2^e helft van november tot midden december. ¹⁴

¹¹ Vries; AEW; 2000; 292

¹² Gustav Bilfinger wilde aan het begin van de 20^e eeuw, het Germaanse Joelfeest afleiden uit Romeinse nieuwjaarsgebruiken en christelijke tradities. Deze visie is weerlegd. Zie Mak J.J. *het Kerstfeest*, 1948; 75 e.v.

¹³ Ook het Finse woord voor hoogtijdag of feest *Juhla* is uit het Oernoors afgeleid. Bron: Weiser, Lily, *Jul, Weihnachtsgeschenke und Weihnachtsbaum*, 1923; 6

¹⁴ Mak J.J., *Het Kerstfeest*, 1948; 80

Over de herkomst van het woord Joel / Yule / Jul zijn veel verschillende theorieën bedacht. Aan het begin van de 18^e eeuw dacht men dat er een samenhang met het Duitse woord *Juchzen* (juichen) was. Vervolgens leidde men Joel af uit het Oudnoorse *hjōl*,¹⁵ dat rad betekent. De woorden *jul* en *hjul* in de moderne Scandinavische talen lijken veel op elkaar. Ook dit bleek een onhoudbare afleiding.¹⁶

Tegenwoordig geloven de meeste wetenschappers dat Joel oorspronkelijk *tovenarij* of *bezweringsfeest* betekende.¹⁷ Het woord joel is in het Germaans **jehwl* dat van de Indo-europese wortel **iek-* komt, en *spreken* betekent.¹⁸ Spreken is in het Oudhoogduits *jehan*.

Volgens de Oostenrijkse taalkundige Lessiak, hangt het Duitse woord voor de jicht¹⁹ *-Gicht-* samen met het Oudhoogduitse *jehan* (= spreken). Beide woorden stammen af van het Germaanse woord **jehti* dat ‘verklaring’ of ‘bekentenis’ betekent.

Jicht betekent, volgens Lessiak, eigenlijk: “een door een bezwering veroorzaakte kwaal; een betovering”. Onder het volk heerste namelijk de opvatting dat men jicht kreeg als gevolg van tovenarij, en men ook weer kon genezen door toverspreuken. Het woord *Gicht* (jicht) in de zin van ‘bezwering’ of ‘tovenarij’ is volgens de Oostenrijkse onderzoeker terug te vinden in het Middelhoogduitse woord voor zonnewende, *sunngiht*. Dit woord betekent letterlijk ‘zonnebetovering’ of ‘zonnebezwering’. De grondgedachte hierachter is dat men de zon door magische handelingen kracht verlenen kon.²⁰

Dus; het woord *joel* en *jicht* hebben dezelfde oorsprong in het Germaanse woord **jehti* dat weer teruggaat op de Indo-europese wortel **iek-* dat ‘spreken’ betekent. In het volksgeloof is de kwaal jicht het gevolg van een bezweringsspreuk. Het Middelhoogduitse woord voor zonnewende is *sunngiht* (= zonne-jicht). Er is dus een ‘spreuk’ een ‘bezwering’ op de zon gelegd. De zon

¹⁵ Ons woord *wiel* is hieraan verwant.

¹⁶ Mak J.J., *Het Kerstfeest*, 1948; 79

¹⁷ Simek R., *Lexikon der germanischen Mythologie*, 1995; 226

¹⁸ **jehwla-*, germ., st. N. (a): nhd. Julfest; ne. yule-feast, feast of midwinter; RB.: got., an., ae.; E.: vgl. idg. **Øek-*, V., spreken, Pokorny 503; W.: got. **Jiu-la?*, st. N. (a), Pl., Julfest; W.: got. *jiu-lei-s* 1, st. M. (ja), Julmonat, Dezember (, Lehmann J8); W.: an. *jæl*, st. N. (a) Pl., Julfest; W.: ae. *geoh-h-ol*, *geo-l-a*, *giu-l-i*, st. N. (a), Weihnachten, Dezember und Januar; L.: Falk/Torp 328
Bron: Köbler, Gerhard, Germanisches Wörterbuch, (3. Auflage) 2007

¹⁹ Jicht is een zeer pijnlijke stofwisselingsziekte, veroorzaakt door afzetting van urinezure zouten in de gewrichten en aan pezen.

²⁰ Weiser, Lily, *Jul, Weihnachtsgeschenke und Weihnachtsbaum*, 1923; 6

is als het ware betoverd. Tijdens midwinterzonnewende is de zon ook bezworen. Daarom heet deze periode *Joel*, in de zin van bezwering of betovering.

De verklaring dat Joel *tovenarij* betekent sluit naadloos aan bij de voorstelling dat geen enkele tijd zo betoverd is als de Joeltijd. Bovendien is een van de vele bijnamen van Odin, de grote magiër onder de goden, *Jólnir*.²¹

De betekenis en herkomst van de 12 Wijnachten

Duitsers spreken van *Weihnacht* als ze het over Kerstmis hebben. Letterlijk betekent dit ‘gewijde’ of ‘heilige’ nacht. Dit woord is afgeleid uit het Middelhoogduitse *wîhen nahten*.²² Uit het feit dat in het Middelhoogduits de meervoudsvorm, dus ‘gewijde nachten’ gebruikt wordt, blijkt dat het niet gaat om de *heilige nacht* als in “de nacht van de geboorte van Christus”! Nee, het gaat hier om de 12 nachten van het Joelfeest! De nachten dat het Wilde Heer of de Wilde Jacht rondgaat. Daarom worden de 12 nachten ook wel de twaalf *ruwe nachten* genoemd.

De oudste verwijzing naar het woord *Weihnacht* stamt uit ~ 1190: „*diu gnâde diu anegengete sih an dirre naht: von diu heizet si diu wîhe naht*“. (De genade kwam tot ons in deze nacht: van toen af heette deze wijnacht: uit *Spervogel*)²³

12 NACHTEN

Wat is de oorsprong van de 12 nachten die een Joelfeest duren? Dit heeft te maken met het gelijkschakelen van de kalenders van een zonnejaar en een maanjaar.

Na 12 maancyclusen zijn er (29,5 x 12=) 354 dagen verlopen. Om het aantal dagen van de 12 maancyclusen (=354) te laten overeenstemmen met het aantal dagen in een zonnejaar (=365), moeten (365-254)= 11 dagen worden toegevoegd. Bij deze 11 dagen horen twaalf nachten. En zo krijgt men de twaalf nachten.²⁴

Deze twaalf midwinternachten zijn bij ons en in Duitsland op de christelijke kalender vastgelegd van 25 december tot 6 januari.

²¹ De voorkeur van Jan de Vries gaat uit naar een oorspronkelijke betekenis als: *feest, feestvreugde*. Het Latijn kent namelijk een woord met dezelfde vorm *jocus*; dat ‘grap’ of ‘vreugdetijd’ betekent. En in het Oskisch bestaat een overeenkomstig woord *íuklei* dat ‘offer’ betekent. (Bron: Jan de Vries; AEW; 2000; 292)

²² **wîha-* = ‘heilig’ Middelhoogduits: *ze wîhen nahten* (bron: Vries; NEW; 1970; 836)

²³ bron: Woordenboek van Grimm

²⁴ Kershaw; Odin; 2003; 133

De datums voor de twaalf nachten vallen in de rest van Europa, niet altijd tussen 25 december en 6 januari (tussen Kerst en Drie Koningen). In Scandinavië vielen ze soms voor de 25^e december, en in Bretagne van 1 tot 12 januari.²⁵ Dit heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat, het 12 nachten durende Joelfeest in de heidense tijd niet altijd in dezelfde periode viel. Heidenen gebruikten niet de zonnekalender, maar met de cyclus van de maan, om de tijd te meten. Zo viel het begin van het Joelfeest waarschijnlijk samen met de eerste nieuwe- of eerste volle maan na de winterzonnnewende.

Er zijn sterke aanwijzingen dat de twaalf ruwe nachten waarin de overleden voorouders rondgaan een Indo-europese oorsprong hebben. Uit de Griekse en Cypriotische overleveringen kennen we de kwaadaardige dwergen die ondergronds leven, en aan de wortels van de wereldboom zagen. Ze noemen deze dwergen *Kallikantzaroï*. Alleen in de twaalf midwinternachten, van 25 december tot 6 januari, komen ze boven de grond om mensen te plagen.²⁶ In India kent men de *Dvadacaha*; twaalf dagen waarin geofferd wordt.

Is Joel een heidens feest, en heeft Kerstmis een heidense oorsprong?

Door sommigen wordt beweerd dat het kerstfeest, of *Jul* zoals het in Scandinavië nog steeds genoemd wordt, *niet* op een voorchristelijk Germaans feest teruggaat. Wij zijn het daar niet mee eens. Taalkundigen hebben aangetoond dat het woord voor het midwinterfeest *joulu* al bestond voordat Scandinavië gekerstend werd.

Daarnaast blijkt uit historische overleveringen dat in het voorchristelijke Noord Europa (Thule) een midwinterfeest gevierd werd. Er bestaat zelfs een beschrijving van een ‘Gotisch’ Joelfeest uit de 10^e eeuw.

Het heidense Joelfeest is weldegelijk authentiek.

De eerste beschrijving van een midwinterfeest

De Griekse wetenschapper Procopius schreef in de eerste helft van de zesde eeuw over een groot eiland in het noorden van Europa dat *Thule* heette. Thule werd bevolkt door 25 stammen, waaronder de Goten en de Saami. Vandaar dat men tegenwoordig aanneemt dat met Thule Scandinavië bedoeld wordt.²⁷

In zijn *Geschiedenis van de Oorlogen* wijdt Procopius een bijzondere passage aan een midwinterfeest in Thule. Dit is waarschijnlijk de vroegste vermelding van een Joelfeest bij de Germanen. Hieronder staat een vertaling van dit bijzondere stuk tekst:

²⁵ Mak; Het Kerstfeest; 1948; 78

²⁶ Lawson; Modern Greek Folklore and Ancient Greek Religion; 1910; 194

²⁷ Het Thule van de Griekse zeevaarder Pytheas was waarschijnlijk het eiland *Smøla* in de buurt van Trondheim in Noorwegen.

Nu is Thule buitengewoon groot; wel tien keer groter dan Brittannië. En het ligt een heel eind daarvandaan noordelijk. Op dit eiland is het grootste deel van het land onvruchtbaar, maar in de bewoonde gebieden zijn dertien grote naties gevestigd; en iedere natie heeft een koning. Op die plek vindt ieder jaar een bijzonder wonderlijke gebeurtenis plaats. Want de zon gedurende de zomerzonnewende gaat veertig dagen lang niet onder, maar staat constant boven de horizon. Echter niet minder dan zes maanden later, ongeveer de periode van de winterzonnewende, is de zon gedurende veertig dagen niet te zien op dit eiland, de nooit eindigende nacht omhult de zon; als gevolg daarvan zijn de mensen gedurende deze hele periode neerslachtig, omdat ze gedurende deze periode geen contacten met elkaar hebben. En alhoewel ik graag naar dit eiland zou gaan om zelf ooggetuige te worden van de zaken die me verteld zijn, was er geen gelegenheid waarop dit kon gebeuren.

Echter, ik heb geïnformeerd bij diegene die van het eiland komen, hoe het mogelijk is dat ze de lengte van de dag kunnen vaststellen, omdat de zon er niet opkomt noch ondergaat op vastgestelde tijden. En ze gaven me een verklaring die waar en geloofwaardig is. Want ze zeiden dat de zon gedurende die 40 dagen inderdaad niet ondergaat zoals gezegd wordt, maar hij is zichtbaar voor de mensen daar, op enig moment naar het oosten, en dan weer naar het westen. Als, daarom, op zijn weg terug, de zon dezelfde plek aan de horizon bereikt, waar ze hem eerst hadden zien opkomen, gaat men ervan uit dat er één dag en één nacht gepasseerd zijn. Als, echter, de tijd van de nachten komt, dan let men op de loop van de maan en de sterren, en zo berekenen ze de lengte van de dagen. En als de tijdsduur van 35 dagen gepasseerd is in de lange nacht, worden bepaalde mannen naar de toppen van de bergen gestuurd -want dat is hun traditie- en als ze vanaf dat punt net de zon kunnen zien, dan vertellen ze aan de mensen beneden dat binnen 5 dagen de zon hun beschijnen zal. En de gehele bevolking viert dan, in de duisternis, een feest om het goede nieuws te vieren. En dit is het grootste feest dat de inheemsen van Thule hebben; want, zo kan ik me voorstellen, deze eilanders moeten wel angstig worden, hoewel ze het verschijnsel ieder jaar meemaken, vrezend dat de zon hun op enig moment voor altijd zal verlaten.²⁸

De eerste beschrijving van een Joelfeest

Keizer Constatijn VII was van 913 tot 957 keizer van het Byzantijnse Rijk. Hij is onder andere beroemd geworden vanwege zijn geschrift *De cerimoniis aulae Byzantinae* (de ceremoniën aan het keizershof). In dit boek beschrijft hij de Oost-Romeinse hofceremoniën.

Bijzonder is dat hij gedetailleerd een “Gotisch kerstspel”, uitgevoerd door leden van zijn lijfwacht, beschrijft. Hieronder staat de oudst overgeleverde beschrijving van een Germaanse Joelfeest:

²⁸ Uit: Procopius; Geschiedenis van de Oorlogen, boek VI De Gotische Oorlog

Op de negende dag van het twaalf dagen durende kerstfeest, stellen zich aan beide ingangen van de grote eetzaal van het paleis, twee detachementen met hun leider op. De ene groep bestaat uit manschappen van de vloot, en de andere uit lijfwachten van de Keizer. In beide groepen zitten twee mannen die “Goten” genoemd worden en “Gounas” (dierenhuiden met de haren naar buiten gekeerd) dragen. Ze dragen ook maskers. Elk masker is uniek.

Zodra de Keizer plaatsgenomen heeft, geeft de ceremoniemeester een teken, en komen de twee groepen binnen. In het midden van de zaal ontmoeten ze elkaar, en vormen een dubbele kring die driemaal om de heilige tafel loopt. Terwijl ze dit doen slaan ze met stokken op hun schild, en roepen τουλ, τουλ (tul, tul). Dit veroorzaakt veel lawaai. Vervolgens gaan de mannen terug naar de ingangen van de grote eetzaal, en de vier gemaskerde “Goten” dragen het lied τὸ Γοτδύχον (toGotdichou)²⁹ voor. Vervolgens treden enige hoogwaardigheidsbekleders naar voren, en dragen samen met de dansers een huldigingsgedicht voor, dat evenveel strofes heeft als het Griekse Alfabet letters heeft. Na iedere vierde strofe omringen de Goten de leiders, slaan met hun stokken op de schilden en roepen “tul, tul”. Een zegewens en lawaai besluiten de optocht. Een fluitspeler zorgt voor de muzikale begeleiding.

Sjöberg schrijft in zijn artikel *En germansk julfest i Konstantinopel på 900-talet* (1907) dat het woord τουλ (toul) waarschijnlijk een verschrijving is, en γουλ (goul) moet zijn. (goul = jul)

BELANGRIJKSTE KENMERKEN VAN HET JOELFEEST

Volgens de Oud-germanist *Jan de Vries*, die verwijst naar *Mircea Eliade*, zijn de belangrijkste elementen en kenmerken van het joelfeest:³⁰

- De tijd van de twaalf nachten rondom het nieuwjaar zijn een overgangsstadium;
- de tijdelijke terugkeer van de overleden voorouders (wilde heer) en de daarmee verbonden cultusfeesten van de jongensbonden;
- het uitmaken van het oude vuur en het aansteken van het nieuwe;
- initiatiefeesten;
- gevecht tussen twee groepen (zomer en winter);
- orgastische uitspattingen;
- tijdelijk opheffen van de sociale orde.

²⁹ Nb. Dit woord is nog niet verklaard

³⁰ De Vries; ARG; 1956, 455

Kerstfeest christelijk?

Ik ga er vanuit dat er een heidens *Joelfeest* bestaan heeft. Ook ga ik er vanuit dat de volksgebruiken die bij het kerstfeest horen, en niet christelijk te duiden zijn, daadwerkelijke Germaanse heidense gebruiken geweest kunnen zijn.

Een heel andere vraag die gesteld kan worden: “Is het kerstfeest eigenlijk wel een christelijk feest? ”. Het houden van een mis ter ere van de geboorte van Jezus op 25 december (de kerstmis) is namelijk onzinnig. Christus werd niet op 25 december geboren. Kerstmis en ook het Sint Jansfeest zijn een *constructie* van de Kerk in Rome, bedoeld om de heidense Europese zonnewendefeesten te vervangen. Rome had in werkelijkheid geen flauw benul van de werkelijke geboortedag van Jezus. Eerder hadden kerkvaders namelijk berekend dat de geboortedag op 20 mei of 20 juni viel.

Op 25 december werd door de heidense Romeinen de winterzonnewende, het *dies natalis Solis invicti*, gevierd. De god Mithras -ook wel Sol Invictus, de onoverwinnelijke zon genoemd- werd vereerd. Het vieren van de geboortedag van de onoverwinnelijke zon was in Rome een populair heidens gebruik, en daarom een doorn in het oog van de Christelijke machthebbers. In de vierde eeuw werd daarom de geboortedag van Christus vastgelegd op diezelfde 25 december. De keuze voor deze dag kan gezien worden als een concessie aan de heidenen.

Dat het kerstfeest een gekunsteld christelijk feest is, blijkt uit de volgende punten:

- Vreemd is het feit dat de precieze geboortedag van Christus nergens in het Nieuwe Testament vermeld staat, en toch op 25 december gevierd wordt. Kerstmis is in 354 door Paus Liberius op 25 december vastgelegd.³¹ Veel wetenschappers gaan er tegenwoordig van uit dat Christus niet op 25 december geboren is maar ergens rond 29 september.³²

³¹ Becker-Huberti; Lexikon der Bräuche und Feste; 2007; 417

³² De heidense feesten die bij de langste- en de kortste dag hoorden zijn door de Kerk gekerstend. Sint Jan (Johannes de Doper) werd aan het midzomerfeest gekoppeld en de (verzonnen) geboortedag van Christus aan het Kerstfeest. Het zomerzonnewendefeest werd aanvankelijk door de kerk verboden, en toen dat niet lukte gekerstend. Het Sint Jansfeest is door kerkelijke instanties op 24 juni geplaatst. De geboortedag van Johannes de Doper (1/2 jaar voor die van Jezus) valt op de 24e juni. De datums van 24 juni voor het Sint Jansfeest en 25 december voor Kerstmis, werden voor Europa dus bewust gekozen zodat het heidense midzomer- en midwinterfeest in Europa vervangen kon worden.

Wikipedia zegt het volgende: *Luke states that John was born about six months before Jesus, (Luke 1:64). On the basis of Luke's account, the Catholic calendar placed the feast of John the Baptist on June 24, six months before Christmas. It is unknown exactly when or how December 25 became associated with Jesus' birth. The New Testament does not give a specific date. Today many scholars believe that it is likely Jesus was not born on December 25, but more likely around September 29. It is unknown exactly when or how December 25 became associated with Jesus' birth. The New Testament does not give a specific date Several scholars have suggested that Sextus Julius Africanus gave this date in Chronographiai, a now lost reference book for Christians written in*

- Vreemd is dat alle andere heiligen door de Katholieken worden herdacht op hun sterfdag.³³ Sint Jan en Christus worden beide op hun geboortedag herdacht.
- Vreemd is dat de Kerk aangeeft dat de *geboorte* van de zon (25 december) samenvalt met de *geboorte* van Jezus; daarentegen valt het *sterven* van de zon (24 juni) samen met de *geboorte* van Johannes de Doper. Waarschijnlijk heeft men, nadat het verbieden van het midzomerfeest niet gelukt was, en men geen heilige kon vinden die rond midzomer gestorven was, deze onlogische constructie bedacht.

Het kerstfeest wordt in Duitsland pas in 831, tijdens de Mainzer Synode, officieel ingevoerd.

De conclusie is dus dat het kerstfeest een concessie van de Kerk aan de heidenen is. De Europeanen bleven namelijk hardnekkig aan hun heilige midwinterfeest vasthouden. Volksgebruiken die bij het heidense zonnefeest hoorden werden in eerste instantie verboden, en als dat niet lukte overgenomen en overgoten met een christelijk sausje. Het feest en de gebruiken werden ingelijfd in het christelijke geloof.

De bronnen

Bij het zoeken naar elementen voor het vieren van het midwinterfeest, gaan we eerst op zoek naar informatie in de eigentijdse bronnen zoals christelijke verbodsbepalingen, Saga's, mythen en legenden. Vervolgens gaan we de heidense elementen in de Europese volksfeesten zoeken. Dat wil zeggen in het christelijke Kerstfeest zoeken naar de gebruiken van het oudere heidense feest. Ook willen we ontdekken welke overblijfselen welke betekenis gehad hebben. De boeken van folkloristen en volkskundigen zoals bijvoorbeeld Jos Schrijnen, Jan ter Gouw en D.J. van der Ven zijn daarbij waardevolle bronnen.

In 1947 heeft J.J. Mak in zijn boek *Het Kerstfeest, Ontstaan en verbreiding viering in de middeleeuwen* een uitstekende beschrijving gegeven van de heidense invloeden in het Kerstfeest.

Voor verdere studie over het Joelfeest en de Joelgebruiken beveel ik aan:

- Becker-Huberti, M., Lexikon der Bräuche und Feste, 2007
- Fehrle, E., Feste und Volksbräuche, 1955
- Gouw ter, J., De Volksvermaken, 1871

AD 221 This date is nine months after the traditional date of the Incarnation (March 25), now celebrated as the Feast of the Annunciation. [Wikipedia: John the Baptist; Christmas]

³³ In 245, the theologian Origen denounced the idea of celebrating Jesus' birthday "as if he were a king pharaoh." He contended that only sinners, not saints, celebrated their birthdays. [Wikipedia: Christmas]

- Grimm, J., Deutsche Mythologie, 1835
- Kruizinga, J.H., Levende Folklore, 1953
- Schrijnen, J., Nederlandsche Volkskunde, 1930 en 1933
- Vries, de, J., Altgermanische Religionsgeschichte 1970 (2 dln)
- Weiser, L., Jul, Weihnachtsgeschenke und Weihnachtsbaum, 1923

De karakteristieken van het Joelfeest:

Het joelfeest werd gevierd om de chaos te bestrijden, orde te herstellen en de zon te ondersteunen op zijn reis door het jaar. In het verlengde daarvan moest de vruchtbaarheid bevorderd worden. In tegenstelling tot het Midzomerfeest dat een feest voor de hele gemeenschap is, is het Joelfeest een typisch sibbe of familiefeest.

Zonnecultus

Uit volksgebruiken is het rad of wiel als zonnelymbol bekend. In Europa is het een wijd verbreid gebruik om met een *vuurrad* te rollen. Met midzomernacht (Sint Jan) wordt een met stro omvlochten wagenwiel branden van een berg gerold.³⁴ Met midwinternacht wordt in sommige streken van Sleeswijk een brandend wagenwiel door het dorp gerold.³⁵ In dorpjes in Scandinavië wordt met Joel ook met raderen gerold, en is de gewoonte om een rad op het huis te tekenen. Met het rollen van een rad wordt de zonneloop nagebootst, om deze in zijn loop door het jaar bij te staan.³⁶ In de Edda wordt de zon “het schone wiel” genoemd, en de maan “het wentelende wiel”.³⁷

Vruchtbaarheidsfeest

Het midwinterofferfeest vond volgens Snorri plaats *til gróðrar* (voor een goede groei van de voorjaarsgewassen) of *til friðar ok vetrarfars góðs* (voor vrede en een goede verloop van de winter)³⁸ In de Gulathingswet,³⁹ die iets ouder is dan de geschriften van Snorri, staat dat het doel van het Joelfeest *til árs ok til friðar*; dat wil zeggen “voor een jaar vol overvloed en vrede”.

Uit de geschriften van Snorri en de Oudnoorse wetteksten kunnen we opmaken dat het Joelfeest bedoeld was voor het bevorderen van vruchtbaarheid en vrede. De vrede moest bevorderd worden, omdat het een randvoorwaarde voor

³⁴ De Vries; AGR; §316

³⁵ De Vries; AGR; §316 én Farwerck; Noordeuropese Mysteriën; 1978; 265

³⁶ De Vries; AGR; §316

³⁷ In het Lied van de dwerg Alwis; zie ook Farwerck; Noordeuropese Mysteriën; 1978; 265

³⁸ De Vries; ARG; 1956; 446

³⁹ Het ‘Gulathingslov’ geldt als het oudst overgeleverde wetboek van Noorwegen, het stamt waarschijnlijk uit het begin van de 12^e eeuw.

vruchtbaarheid is. Vrede is orde. Het tegenovergestelde, oorlog is wanorde of chaos. In deze zin heeft de mythische strijd tegen chaos, tot doel het bereiken van de goddelijke orde: vrede.⁴⁰

Als Snorri het over *vrede* heeft, is dit het scheppen van een wereld waar vrede heerst. Een wereld zonder oorlog of een wereld die vorm is gegeven en geen Ginnungagap (de oer-chaos). Het vechten tegen de chaos krachten (door de wilde heir) is een onderdeel van het ritueel dat wordt opgevoerd tijdens de midwinterperiode om deze vrede te bewerkstelligen. De strijd wordt gevoerd omdat de wereld in de winterperiode langzaam in chaos dreigt te vervallen. Het scheppen van vrede moet mede worden opgevat als een mythologisch kosmische handeling.⁴¹

Door het offeren tijdens het joelfeest moet de wedergeboorte van het nieuwe jaar verzekerd worden. Een nieuwe schepping die uit de periode van chaos spruit.

Goden en voorouders die verbonden zijn aan Joel

Wodan (Odin)

Het offer tijdens het midwinterfeest werd waarschijnlijk ook aan Wodan gebracht. In de Noordse bronnen lezen we namelijk dat één van de bijnamen van Odin *Jólnir* is ⁴². Letterlijk betekent *Jólnir* de ‘beschermheer van Joel’. Deze bijnaam heeft hij om drie redenen gekregen. Ten eerste omdat hij de leider van het *Wilde Heer* is die in de Joeltijd omgaat. Ten tweede omdat Odin de dodengod is, die met de midwinterverering van de overleden voorouders verbonden is. Tot slot is Odin de god van de magie, en Joel hét betoverde feest is (zie ook de etymologie van het woord Joel).⁴³

⁴⁰ Het etymologisch woordenboek van het Nederlands zegt:

OORLOG: categorie: geleed woord

Mnl. orloge ‘oorlog, gewelddadige strijd’ [1240; Bern.].

Os. orlag, orlagi, urlagi ‘strijd; noodlot’; ohd. urlugi (o.) ‘strijd’, urlag (m.) ‘noodlot’; ofri. orloch ‘strijd’ (nfri. oarloch); oe. orlege ‘strijd’, orlæg ‘noodlot’; on. ørlög ‘noodlot’, ørlygi ‘strijd’; < pgm. *uz-liuga- (o.), *uz-laga- (m.).

In dit woord zijn twee Germaanse afleidingen samengevallen. Beide hebben hetzelfde voorvoegsel oor-. De betekenis ‘noodlot, bestemming’ hoort bij pgm. *uz-laga-, abstractum bij *uz-lagjan- ‘opdragen, opleggen, bestemmen’, waaruit: ohd. irleggen en oe. alecgan, bij pgm. *lagjan- ‘leggen’, zie leggen. De betekenis ‘strijd, oorlog’ hoort bij een wortel pgm. *liug- ‘eed’, die in het Germaans verder alleen voorkomt in got. liuga ‘huwelijk’ en verwant is met Oudiers lugae ‘eed’. Met het voorvoegsel *uz- ‘uit-’ kan men dan denken aan ‘opheffing der rechtsgeldige verbindingen’.

Fries: oarloch

⁴¹ Met dank aan Krijgwolf

⁴² in Eilífs *Thórsdrápa* 12

Frô (Freyr) en Freyja

Er werd aan de vruchtbaarheidsgoden Freyr en Freyja geofferd. Dit staat letterlijk in de Noordse bronnen. In de *Heiðreks Saga* wordt verteld hoe, tijdens de joelavond, de Noordse koning Heiðrek zijn grootste zwijn aan Freyr (of Freyja) offerde. Hij deed dit om een goede oogst te verzekeren.

Perchta en Holda en Frīja (Frigg) en Freyja

Volgens de sagen spoken Perchta en haar Perchten (de Wilde Percht) in de ruwe nachten rond midwinter. Perchta is de begeleider van de zielen van overledenen, vooral van dode kinderen.⁴⁴ In een gedicht uit 1393 uit Tirol wordt Perchta beschreven als: “*Berhten mit der langen nas*”.⁴⁵ Naast de nachtelijke ommegangen, bezoeken Perchta en haar groep vrouwen ook mensen thuis. In de *Thesaurus pauperum* uit 1468 staat: “*velen geloven dat in de heilige twaalf nachten meerdere vrouwen hun huis bezoeken, wiens leidster Perchta is*”. De nachtelijke bezoeksters wordt eten en drinken voorgezet. Dit offer moet bewerkstelligen dat de gewassen op het veld goed gedijen en dat men in het doen en laten geluk heeft.⁴⁶

⁴³ Simek; *Lexicon*; 1995; 224

⁴⁴ Peuckert; *Deutscher Volksglaube des Spätmittelalters*; 1942; 104

⁴⁵ Peuckert; *Deutscher Volksglaube des Spätmittelalters*; 1942; 105

⁴⁶ Nog in 1393 lezen we in het gedicht *Frau Brechten mit der langen Nase* het volgende: “*Ir sult vast ezzen ... daz iuch Brecht niht trette!*” Uit Mak; *het Kerstfeest*; 1984; 89

Volgens overleveringen is ook vrouwe Holle de aanvoerder van een rondspokende groep vrouwen. Erasmus Alberus schrijft in 1550 over een optocht van vrouwen: "*fraw Hulda hat sie ausgesandt*". Volgens Luther gaat vrouwe Holle in de carnavalsoptochten rond gehuld in stro en met een lange neus.⁴⁷

De rondspokende groep vrouwen worden in de volksoverlevering 'Hollen', 'Goede Hollen', 'Nachthulden' of 'Witte Vrouwen' of 'Witte Wieven' genoemd. In een Keuls traktaat uit 1470 staat dat mensen "*die geloeuen hebben in den gueden holden offte witten vrouwen*".⁴⁸

Perchta komt in Zuid Duitsland, Oostenrijk en Zwitserland voor, terwijl Vrouwe Holle in Noord Duitsland en Scandinavië te vinden is. De Hollen of Witte Wieven zijn in Nederland vooral in Gelderland, Overijssel, Groningen en Friesland bekend.

Verschillende naamsvarianten van Perchta zijn *Bertha*, *Pertha*, *Percht*, *Precht* en *Perscht*. Perchta komt van het oudhoogduitse *Peraht* dat licht of glanzend betekent.

Vrouwe Holle wordt ook wel *Hulda*, *Holda*, *Holte* of *Huldre* genoemd. Volgens de Germanist Erika Timm⁴⁹ is de naam Holle verwant aan het woord 'hulde' in

⁴⁷ voor de overleveringen van Agricola, Erasmus Alberus en Luther, zie Peuckert; *Deutscher Volksglaube des Spätmittelalters*; 1942; 100

⁴⁸ Peuckert; *Deutscher Volksglaube des Spätmittelalters*; 1942; 98

⁴⁹ Erika Timm, *Frau Holle, Frau Percht und verwandte Gestalten. 160 Jahre nach Jacob Grimm aus germanistischer Sicht betrachtet* 2003

de betekenis van ‘goedgunstig’ zoals in het Duitse woord ‘Huld’ (gunst). Dus Holle is zij die ‘vol goede gunsten is’.

In het volksgeloof bestraffen Perchta en Holle mensen en kinderen die niet opruimen, en vlijtige mensen die huis en erf opruimen worden beloond.⁵⁰ Wanorde wordt bestraft en een ordentelijk goed huishouden wordt beloond. Vrouwe Holle beloont meisjes die netjes hun garen spinnen, en bestraft degene die slordig spinnen.

Perchta is de hoeder van ongeboren zielen die zich vaak in een bron of een dijk bevinden. Vrouwe Holle heeft haar verblijfplaats in een holle boom, of in een troebele poel of meer.

De vlier is gewijd aan Perchta en Holle. In het Duits heet de struik 'Holunder' en is naar vrouw Holle vernoemd. Ook nu nog staat de vlier vaak op oude kerkhoven.

Hollen leven onderaards, in heilige bomen of struiken. Het was de traditie dat als kleine kinderen ziekelijk waren, de ouders een wol en brood bij een vlierstruik neerlegden, en daarbij het volgende moesten uitspreken: “*Hollen, hier breng ik u wat te spinnen en te eten; u zult spinnen en eten en mijn kind vergeten*”.

Er is veel voor te zeggen om beide bovennatuurlijke vrouwen Holle en Perchta, gelijk te stellen met Frīja.

Frīja zoals ze door de West Germanen genoemd wordt of Frigg zoals ze in Scandinavië heet, is de vrouw van Odin/Wodan.⁵¹ Ze is de moedergodin, beschermster van vrouwen en van het gezin.⁵² Frigg (en Freyja) werd door barende vrouwen ter ondersteuning aangeroepen. Echter, uit de Scandinavische bronnen blijkt nergens dat Frigg, de begeleidster van de doden is, zoals Perchta en Holda dat wel zijn. In het *Egils saga* (78) staat wel dat Freyja (de zus van Freyr), de godin is die de gestorven vrouwen in haar rijk opneemt. Nu zijn er veel onderzoekers die menen dat Frigg en Freyja van oorsprong dezelfde figuur zijn.⁵³ Als wij dit ook aannemen, dan zijn Perchta en Holda een en dezelfde als de Noordse Frigg.⁵⁴

⁵⁰ In een spokensage uit Kleve uit de 15 e eeuw staat dat de witte vrouwen of heilige holden, de mensen waarschuwen hun plaatsen rein moesten houden, dan zou het hen goed vergaan. Uit: Peuckert; Deutscher Volksglaube des Spätmittelalters; 1942; 98

⁵¹ De vrijdag is naar Frīja / Frigg vernoemd

⁵² Bijzonder is dat de twaalf nachten rondom het nieuwe jaar worden door de Angelsaks Bede de “modra nect” genoemd; “moeders nacht”.

⁵³ Vermeyden; Van Aegir tot Ymir; 2000; 66

⁵⁴ Frigg / Frīja is gekerstend tot de voor katholieken zeer belangrijke en heilige Moeder Maria

Wij noemen haar Frīja. De beschermster van het huishouden en van kinderen. Ze is de vrouw van Wodan, en is net als hij de begeleider van de overleden voorouders. Wodan neemt het mannelijke deel, en Frīja de overleden vrouwen en kinderen voor haar rekening. In de ruwe nachten razen Wodan en Frīja beide met hun schaar aan overleden voorouders, door veld en dorp. En ze schuiven 's nachts bij mensen aan tafel om hun 'geestenmaal' te nuttigen.

Ook bij andere Indo-europese volken kwam een vrouwelijk dodenheer voor. In Oud-india was een schaar vrouwelijke demonen -een vrouwelijk dodenleger- het gevolg van Rudra. In Griekenland voerde Hekate-Artemis een wilde schaar van vrouwelijke geesten aan.⁵⁵

Idisi/Disen

In zijn boek *De Berekening van Tijd (De Temporum Ratione)* beschrijft de Angelsaksische wetenschapper en monnik Beda Venerabilis (~ 673-735) de 'Engelse maanden' zoals die door de heidense Angelsaksen gebruikt werden. Hij geeft ook een beschrijving van Kerstavond, die door de Angelsaksische heidenen *Modranecht* (de nacht der moeders) genoemd werd:

*Ze begonnen hun jaar op de 8e kalend van januari [25 december], op welke wij nu de geboorte van de Heer vieren. Diezelfde nacht, die wij zo heilig houden, noemden zij vroeger bij het heidense woord Modranecht, dat betekent, "moeders nacht", vanwege (vermoeden we) de plechtigheden die ze gedurende die gehele nacht uitvoerden.*⁵⁶

Zoals de Beda hierboven beschrijft, begint het heidense jaar op 25 december, en worden er plechtigheden gehouden die de hele nacht duurden. Hij noemt deze nacht *Modranecht* of *Mōdraniht*, te vertalen als: "de nacht der moeders". Er is veel discussie geweest over wie deze *moeders* geweest zijn. Een heel aantal onderzoekers hebben gewezen op de overeenkomsten met de Westgermaanse moedergodinnen de *Matronen*, de *Idisi* van de heidense Saksen en de *Disen* uit Scandinavië aan wie ook in de winter geofferd werd; het zogenaamde Disenoffer.⁵⁷

Overleden voorouders

Zolang de zon hoog aan de hemel staat, liggen de doden rustig in hun graf. Tegen het einde van de herfst worden ze onrustig, en in de Joelperiode gaan de

⁵⁵ Kershaw 2003, 36

⁵⁶ Vertaald naar de teksten van: Wallis (2004 53-54) en Tille (1897 479-481)

⁵⁷ Derolez (1959 151, 153 en 209)

geesten mensen in hun woningen opzoeken. In de IJslandse Sagen en in latere volksoverleveringen geldt de Joeltijd als de ergste spooktijd. Bij de Germanen was het vooral in de tijd van de *twalf nachten*⁵⁸ dat de overledenen de woonplaatsen van mensen bezochten. Men bereidde zich voor op de komst van de doden door een kamer op te maken, de tafel te dekken, en offers te brengen. Volkssagen vermelden dat men in de avond voor Joel naar een grafheuvel reed, en de geest (dwz. de overleden voorouder) voor een feestdrank uitnodigt.⁵⁹ De winter was al in de Indo-europese tijd de periode die met voorouderverering verbonden was. In het oude India heette de winter *pitrayanam* of *de weg van de voorvaderen*. Dat kan uitgelegd worden als *de tijd van de vooroudervereering*.

Zijn de doden goed of slecht?

Voor een goede begripsvorming vertel ik iets over hoe heidenen tegen overleden voorouders aankeken. Er is een wereldwijd geloof dat er iets in mensen zit dat van goddelijke oorsprong is. Daarnaast is het een algemeen verbreid geloof dat er een goddelijke macht in het wonder van het ontkiemen en groeien van planten, dieren en mensen zit. Deze goddelijke 'levenskracht' wordt niet vernietigd als iemand sterft, nee op het moment van het overlijden wordt de mens onsterfelijk.⁶⁰ In de dode is de levenskracht (de goddelijke vonk) nog veel machtiger geworden, omdat ze niet meer hoeven te sterven.⁶¹

De overleden voorouder blijft lid van de gemeenschap.

Er zijn ook overledenen die buiten de gemeenschap van levenden en doden vallen. Ik bedoel dan de terechtgestelde misdadigers (de vogelvrijen) die als dode uit het graf terugkeren om de gemeenschap belagen. Zij worden als vijand van de gemeenschap gebrandmerkt.⁶²

Bij de Indo-europese volken overheerst de voorstelling dat de dode voorouders het welzijn van de stam belangrijk vinden. Er is bij de Germanen ook geen sprake van een 'doden'cultus, maar van een 'voorouder'cultus. De gestorven voorouders hebben een belang bij het welzijn van hun familie en stam.

De doden bekommeren zich om hun nakomelingen, zoals ouders voor hun kinderen zorgen. Ze doen dat ten eerste om hun nakomelingen te beschermen, en

⁵⁸ tussen Kerst en Drie Koningen

⁵⁹ De Vries; ARG; 1956, 449

⁶⁰ Kershaw 2003, 38

⁶¹ Kershaw 2003, 39

⁶² Hasenfratz 1997, 70

ten tweede om de oude *levensorde* (tradities, moraal en zeden), die ze aan hun kinderen doorgegeven hadden, te behoeden.⁶³

Op bepaalde tijden van het jaar komen de voorouders terug om te controleren of hun levensorde door de nakomelingen goed nageleefd wordt.

De overleden voorouders bezoeken de levenden in de gedaante van de gemaskerde vrijgezelle jongens die 's nachts in de Joeltijd extatisch en luidruchtig rondgaan. Voor de toeschouwers zijn de gemaskerde jongens daadwerkelijk de overleden voorouders. Mensen die hun erf en huishouden niet op orde hebben worden de schrik aangejaagd, en overtreders van de goede zeden worden bestraft.⁶⁴

Naast het hoeden van de oude *levensorde*, bevordert de overleden voorouder ook de vruchtbaarheid van mens, dier en gewas. De voorouder bezit namelijk een goddelijke levenskracht, die meehelpt de krachten van de chaos (de winter) te bestrijden en de vruchtbaarheid te bevorderen.

De mythen, de sagen en de volksgebruiken rondom Joel

De mythe: einherjar

In het dodenleger van de Germaanse stam de *Hariërs* (zoals beschreven door Tacitus) spiegelt zich de religieuze voorstelling van de *einherjar* van de Vikingen. In de Oudnoordse mythologie zijn de *einherjar* de in de strijd gevallen krijgers gewijd aan Odin. Dit zijn de helden die na hun dood door de Walkuren van het slagveld naar Odin in het Walhalla gebracht worden. Als het Ragnarok komt, vechten de *einherjar* aan de zijde van Odin tegen de wolf Fenrir en andere vijanden van goden en mensen.⁶⁵

De *Harii* (krijgers, mannen van het heer) van Tacitus zijn ook etymologisch vergelijkbaar met de *einherjar*. De *Harii*, als cultische krijgerbond en 'dodenleger', heeft in de *einherjar* dus zijn mythologische tegenhanger.^{66 67}

⁶³ Kershaw 2003, 43

⁶⁴ Kershaw 2003, 43

⁶⁵ De betekenis van het woord *einherjar* wordt verschillend uitgelegd. Volgens Rudolf Simek betekent het de tot een heer behorenden. Het enkelvoud *einheri* komt ook voor. '-heri' betekent: hij die tot het heer behoort. (bron: Simek 1995, 83)

Volgens Kris Kershaw betekent het woord zoiets als 'de enigen of de grote helden'

⁶⁶ Kershaw 2003, 28

⁶⁷ Ook de berserker en *ulfhednar* zijn de aardse tegenhangers van de *einherjar*. Allen zijn ze aan Odin gewijd; allen hebben ze de status van overledenen; ze vechten allen in extatische toestand en voeren geen huishouden; ze zijn allen de elitetroepen die tegen de vijanden van de gemeenschap vechten

De einherjar zijn de beschermers van de kosmische orde en vechten tegen de chaos, evenals de mannenbonden en de Harii de beschermers van de orde in de stam zijn. Ze beschermen de normen en regels van de stam, en beschermen de stam tegen aanvallen van vreemde krijgers.

De sage: woedende heer of wilde jacht

Uit middeleeuwse sagen en legenden kennen we een dodenleger onder de namen *woedende heer* of *wilde jacht*. Dit is Wodan aan het hoofd van een spookachtig leger dat in de donkerste dagen van het jaar door de lucht jaagt.

Deze verschijning was tot aan het begin van de 20^e eeuw in geheel Germaanstalig Europa een bekend verschijnsel. Het *woedende heer* was een troep bewapende mannen met honden en wolven in hun gevolg, geleid door een spookachtige ruiter met een twee-, drie-, zes-, of achtbenige paard en wezens met vurige ogen. Vaak liep er een man voor de woedende heer uit, die de mensen vorderde de straat te verlaten. Er waren zwart geklede mannen met zwarte gezichten. In de stormen van de 12 dagen rondom het nieuw jaar raasde het woedende heer.

Het spookachtige leger is een *dodenleger*. Dit blijkt onder andere uit het feit dat honden, wolven en paarden dodendemonische dieren zijn, en Wodan/Odin de god der doden is.⁶⁸ Bovendien worden in een banspreuk uit München uit de 14^e eeuw, de gehangenen en geradbraakten gerekend tot de mannen van ‘*Wûtanæs Her*’. Dat er dieven, in het gevolg van Wodan rijden, past bij het demonische en wispelturige karakter van de god. De straf van een dief was vroeger dood door hangen. Een bijnaam van Odin is *Hangagoð*, dit heeft betrekking op het hangen in de cultus van Odin. De Alvader hing zelf aan de boom, maar ook werden er offers aan Odin gebracht door mensen op te hangen (Saga van Víkarr).

Het radbraken in combinatie met Wodan’s heer kan ik niet goed plaatsen. De mogelijkheid bestaat dat het een christelijk verzinsel is om Wodan’s heer te demoniseren.

Een andere mogelijkheid is dat het radbraken een manier was om misdadigers (vogelvrijen) definitief, dus ook na hun dood, uit de gemeenschap te verwijderen. Het vastbinden op een rad en vervolgens breken van de ledematen, is een effectieve manier om de zorgen dat de overledene niet gaat rondspoken. Het heeft overeenkomsten met de wijze waarop misdadigers vroeger in het veen vastgespiesd werden. Dit werd ook gedaan om te voorkomen dat de dode in de gemeenschap ging rondspoken.

⁶⁸ Simek 1995, 478

Uit de Oudfriese wetteksten kun je opmaken dat misdadigers die geradbraakt worden ook na hun dood vogelvrij zijn. Ze mogen nergens meer bij horen. Deze criminelen moeten naar een stuk land buitengaats gebracht worden, waar eerst met een knuppel de ledematen gebroken worden, en daarna worden ze op een wiel gezet dat op een paal staat. Daarbij wordt de volgende tekst uitgesproken:

Him aegh nen wynd ti biwaiane, nen man ti bisiane, nen dau ti bidauwen,
nen senne ti beschinen, mer datter alle lioede oen merke, dat ma eergha
deda wrmide.

Hem mag geen wind bewaaien, geen man bezien, geen dauw nat maken,
geen zon beschijnen, maar alle mensen moeten hierdoor leren dat men
misdaden vermijden moet.

Uit de tekst blijkt dat de misdadiger niet versterkt mag worden door de
elementen waaruit hij opgebouwd is.⁶⁹

Dit ‘dodenleger’ was dus in twee verschijningsvormen bekend: het woedende
heer en de wilde jacht. In Scandinavië was het bekend onder de naam *Oskarei*
(*Oskoreidi* = rit van de Asengod = Odin) en *Oensjaegeren* (=Odinsjagers). In
Engeland kende men *the Wild Hunt*, in Zwitserland *Wuetisheer*, *Guetigsheer* en
Wilde Fare.⁷⁰

Zelfs in de geromaniseerde landen vinden we een versie van de wilde jacht. In
Frankrijk onder de namen *la Mesnie Herlequin* of *Hellequin* of *Hennequin* of
familia Herlechini. Hier spreken de Franse bronnen van een ‘aanhang of gevolg
van Harlekijn’. Wie is deze *Harlekijn*? Volgens Jan de Vries is de naam
Herlekinus een gelatiniseerde vorm van de Germaanse naam *Herleke*, en is dat
woord weer als verkorte vorm op te vatten als *Harilo*, wat ‘heerleider’
betekent.⁷¹ *Harlekijn* is dus *Wodan*!⁷²

De volksgebruiken: gemaskerde ommegangen met Joel

De middeleeuwse sagen van het woedende heer, zoals hierboven beschreven,
zijn de herinnering aan daadwerkelijk gehouden woeste rituele ommegangen
door het dorp. Deze ommegangen werden gehouden door gemaskerde leden van
de cultische jongensbonden gedurende de joelperiode.

⁶⁹ Met dank aan Krijgswolf en Axnot voor de opmerkingen en de tekst

⁷⁰ Kershaw 2003, 35

⁷¹ De Vries 1956, 450

⁷² Kershaw bouwend op Flasdieck zijn werk, verbindt *Harlekijn* aan de *Harlungensage*, aan de *Herelingas* uit *Widsith*. Daarbij zou het tweede deel van ‘*Harle-kijn*’ afstammen van het Oudengelse *cyng*, *cyning* = koning. *Harlekijn* zou dan oorspronkelijk **Her(e)la cyng* = Koning *Harilo* betekenen. (Kershaw 2003, 54)

Toen de aan Wodan gewijde jongensbonden en hun gemaskerde ommegangen door de kerk verboden werden, bleef de herinnering bewaard in sagen en legenden. Ook de niet religieuze ommegangen door vrijgezelle jonge mannen rond nieuwjaar, zoals die vandaag de dag nog bestaan, zijn herinneringen aan de heidense ommegangen.

Op het kosmisch beslissende moment van midwinter, verzamelen de *overledenen* zich rondom de levenden, om in een gemeenschappelijke *joelfeest* de wedergeboorte van het nieuwe jaar aan te moedigen en te vieren. Er wordt een offerfeest gehouden, waarbij gedanst, gegeten en gedronken wordt.⁷³ Onderdeel van dit joelfeest zijn de luidruchtige nachtelijke rondgang van gemaskerde jongelui uit de jongensbond. Gemaskerde jongelui, als representanten van de doden, straffen daarbij mensen die zich niet aan de maatschappelijke orde houden. Ongewenste zedelijke praktijken, zoals het ondermijnen van de huwelijkse moraal, of het niet op orde hebben van het boerenerf, worden aan de kaak gesteld, en door een afstraffing gecorrigeerd. Ook Odin was daarbij aanwezig, een van zijn bijnamen is namelijk *Jólnir*. Bij de Germanen werden de maatschappelijke verhoudingen weerspiegeld in hun religieuze voorstellingen. Als de maatschappelijke orde gewaarborgd is, zal ook de kosmische orde gewaarborgd zijn, zal de zon weer hoger aan de horizon komen te staan en zullen de dagen weer langer worden, en is de vruchtbaarheid van het komende jaar verzekerd.

In veel Noordwest Europese landen leeft nog steeds het gebruik dat vrijgezelle mannen tijdens joel of tijdens het nieuwjaar, al dan niet vermomd, door de buurtschap trekken en vervelende streken uithalen.

In Nederland kennen we de oudejaarsverenigingen; jongelui die tijdens oud en nieuw gaan slepen met alles wat niet vastgemaakt is, om het vervolgens op een ludieke plek neer te zetten.

De gebruiken van het Sinterklaasfeest te Hollum op Ameland, doen zo archaïsch aan, dat men zich in een voorchristelijke wereld waant.⁷⁴ Het “*Sundeklaasfeest*” wordt gevierd op de avonden van 4 en 5 december. De eerste avond is voor jongens van 12 tot 17 jaar, en op 5 december voor jongens boven de 18 jaar. De leeftijd van 12 jaar komt overeen met die van een Germaanse jongen die op zijn twaalfde de leeftijd bereikte waarop hij mondig en wapenbekwaam was. 12 jaar was ook de leeftijd waarop hij tot de mannenbond mocht toetreden.

Een week voor sinterklaasavond blazen de jongeren van Hollum op buffelhorens. Het geloei moet de komst van het feest als het ware aankondigen.

⁷³ Stumpfl 1936, 348 e.v.

⁷⁴ Volgens de auteur S.J. van der Molen is de algemene bekendheid van het feest buiten het eiland tot en met de Tweede Wereldoorlog verborgen gebleven.

Het feest begint met het zogenaamde “*baanvegen*”. Knapen gehuld in witte lakens, met de buffelhoorn en een stok, jagen dan meisjes en jongens beneden de 12 jaar van straat.

De baanvegers zijn ook degenen die op 5 december, na het baanvegen, zich omkleden en met een masker te voorschijn komen als “*Sunderklazen*”.⁷⁵ De gemaskerden hebben bijzondere rechten. Sunderklazen hebben bijvoorbeeld het alleenrecht om op straat te verschijnen en ze bezoeken woningen waar meisjes en jongens onder de 18 jaar op hun verzoek danspasjes moeten vertonen. In Noorwegen zijn de *Jolesveinar*, die tijdens joel rondgaan en streken uithalen. Ze zijn dan gekleed in een dierenpels met hoorns en een staart.

In de Alpenlanden komen de Perchten-omgangingen voor. Van Nicolaasdag af zijn er gemaskerde optochten. De houten maskers zien er demonisch uit, soms stellen ze beren, herten of zwijnen voor. De Perchten dragen zwarte schapenvellen. Ze maken veel lawaai met bellen, zwepen, toeters, kettingen en koehoorns. Op bepaalde plekken dansen ze wild bezeten. Volgens het volksgeloof werd het jaar beter naarmate de Perchten hoger sprongen. Dit rondgaan wordt ook wel 'Perchtenlaufen' genoemd, en kan als onderdeel van de 'Wilde Jacht' gezien worden. De naam ‘perchten’ is waarschijnlijk afgeleid van Perchta. Vrouwe Perchta is een figuur die bekend is uit het volksgeloof, en sterke overeenkomsten heeft met vrouwe Holle.

Dieren die het meest in de maskerades verbeeld worden zijn de bok, het zwijn, de hond, de wolf en de beer. De bok en het zwijn zijn beide vruchtbaarheidssymbolen en de hond, de wolf en de beer zijn begeleiders van de zielen naar gene zijde.

In Duitsland werd de tijd voor Kerstavond opgedeeld in drie weken. De drie donderdagen in deze weken werden als ‘onheilvol’ beschouwd. Op deze donderdagen, die feestdagen waren waarin niet gewerkt mocht worden, werd men bezocht door ‘gasten’. Op de eerste donderdag kwamen de *Hischen* (dubieuzen), op de tweede donderdag de *Frischen* (joligen) en op de derde de *Laben* (slechten). De derde donderdag voor Kerst is de gevaarlijkste. De *Anklöckler* (aanklopper) gaat dan rond, en die wordt vergezeld van de duivel. Zo wil het volksgeloof. Al in de 15^e eeuw, zo weten we uit een literaire bron, noemde men in Zwaben de derde donderdag *kloppersnacht* genoemd. Met een houten hamer wordt op de deuren geklopt.⁷⁶

⁷⁵ Voor een uitgebreide beschrijving van het Amelandse Sunderklazen verwijs ik naar twee boeken van S.J. van der Molen: *De Friesche Kalenderfeesten* en *Onze Folklore het Jaar rond*.

⁷⁶ Wolfram; *Mittwinterbrauchtum*; 1988; 7 e.v.

De belangrijkste Joelgebruiken

Veel volksgebruiken rondom het kerstfeest zijn niet christelijk. Als deze volksgebruiken aansluiten bij heidense gebruiken die in teksten overgeleverd zijn, gaan wij ervan uit dat ze een heidense oorsprong hebben. We kunnen ze gebruiken bij de reconstructie van ons Joelfeest. Hieronder volgt een beschrijving van de belangrijkste tradities rondom de Kerst.

Vuurgebruiken

Vuur speelt een belangrijke rol in de volksgebruiken die met het kerstfeest samenhangen. Elementen uit de vuurgebruiken zijn de brandstapel, de fakkelloop, het Joelblok, de Essen takkenbos, ronddraaien of wegslingeren van brandende voorwerpen en de rooknachten.

De bedoeling van rituelen zoals het vuur aansteken, en met de klok mee om het vuur dansen, is om de zon over zijn dode punt te helpen. Het rad moet weer aan het rollen gebracht worden.

Brandstapel

In Nederland wordt sporadisch nog een kerstvuur gemaakt, zoals in Zwagewesteinde in Friesland. Een algemeen Nederlands gebruik is het branden van kerstbomen met Oud en Nieuw.

Fakkelloptocht

Op Schiermonnikoog wordt op 30 december een fakkelloptocht gehouden. Spulletjes die los bij huis staan worden versleept.

Joelblok

Het Joelblok ('Yule log' in het Engels) is een groot blok hout dat op Kerstavond gekapt wordt. Vervolgens wordt de stam versierd met bloemen, gekleurde lappen en goud, en besprenkeld met wijn en graan. Het kappen van het blok gebeurde vaak met meerdere families waarbij liedjes gezongen werden waarin om vruchtbaarheid van vee en gewassen gevraagd werd. Het blok moest minimaal 12 uur brandend gehouden worden, en soms wel twaalf dagen. Het vuur beschermde de mensen en het huis tegen hekserij. Het stuk verbrand hout dat overbleef, werd het jaar daarop gebruikt om het nieuwe vuur aan te steken. De as van het vuur werd gebruikt om uit te strooien over de akkers voor vruchtbaarheid, en het werd gebruikt om het water uit de put te zuiveren. Uit de

verbrande resten hout werden amuletten gemaakt, die ziektes afweerden, en verwoestende hagelbuien voorkwamen.

Het eerste bericht over het kerstblok in het Germaanse gebied dateert uit het jaar 1184; uit Ahlen in Westfalen te Duitsland.⁷⁷

Volgens de Friese wetenschapper J.H. Halbertsma (1789-1869) werden er vroeger in Friesland houtmijten ter ere van Freyr ontstoken. Dit gebruik is volgens Halbertsma afgesleten tot het branden van een groot houten blok hout dat het *krys-blok* genoemd werd.

Het verschijnsel van de 'Yule log', het 'krys-blok' is bekend uit onder andere Scandinavië, Engeland, Frankrijk en Servië.

Essen takkenbos (ashen faggot)

De zeer oude traditie van 'ashen faggot' (Essen takkenbos) kwam in het westen van Engeland veel voor, en dan vooral rondom Dartmoor. Men gaat er vanuit dat de traditie teruggaat tot de Saksische tijd.

Een stapel takken van een Es, werd samengebundeld met behulp van negen groene twijgen van de Es. Het liefst allemaal van dezelfde boom. Op Kerstavond werd de 'ashen faggot' op een vuur gelegd dat was aangestoken met de restanten van het vuur van het jaar daarvoor. Iedereen verzamelde zich dan om het vuur, en wachtte vol spanning hoe het ging branden. Ongetrouwde vrouwen kozen een van de groene twijgen die om de bundel gespannen waren, en het

volksgeloof was dat, de vrouw die de twijg gekozen had die het eerste vlam vatte en brak, ook het eerste zou trouwen. Op sommige plaatsen werd iedere keer als er een groene twijg brak, een glas cider rondgegeven en werd er geproost. Huishoudens waar de 'ashen faggot' niet verbrand was, hadden jarenlang ongeluk.⁷⁸

Wegslingeren van brandende voorwerpen

Door een macabere speling van het lot, zijn we op de hoogte gebleven van het feit dat er in de Joeltijd brandende voorwerpen in de lucht geslingerd werden. Het was namelijk in de joelnacht van het jaar 831, dat door dit heidens volksgebruik, het klooster in Fulda in brand vloog. Feestvierders slingerden toen brandende voorwerpen in de lucht, waardoor het klooster vlamvatte.

⁷⁷ Mak; Het Kerstfeest; 1948; 91 (Nb. Dit kan volgens Farwerck ook een mededeling over een kerstboom zijn. Bron: Farwerck; Noordeuropese Mysteriën; 1970)

⁷⁸ http://www.legendarydartmoor.co.uk/christ_fagg.htm

Ronddraaien brandend Joelrad

Uit volksgebruiken is het rad of wiel als zonnelymbol bekend. In Europa is het een wijd verbreid gebruik om met een *vuurrad* te rollen. In de midwinternacht wordt in sommige streken van Sleeswijk nog steeds met een wagenwiel door het dorp gerold. Met het rollen van een rad wordt de zonneloop nagebootst. Door het rollen staat men de zon in zijn loop door het jaar bij.

Rooknachten

In de Duitstalige landen heten de 12 nachten van Joel ook de *Rauchnächte* de 'rooknachten'. In Tirol zijn de rooknachten nog steeds een belangrijk gebruik. Van 24 december tot Drie Koningen neemt men een pot of pan die sterk rookt. Met deze pan loopt men door iedere ruimte van het huis. De kamers worden dan *eingeraucht*. In de rokende pot of pan zitten wierrook, twijgjes van de buxus, en kooltjes uit de haard in zitten. Men hoopt door dit 'in-roken' het huis en huishouden te waarborgen voor schade en gevaar.⁷⁹

Offermaaltijden

Volgens Snorri waren er in de Joeltijd drie offermaaltijden. Deze heilige Joelmaaltijden zijn, volgens Snorri, ingesteld door Odin. Bij deze maaltijden hoorde ook het heilige drinkoffer, dat *joel drinken* genoemd werd.⁸⁰

De gerechten die traditioneel in de kersttijd gegeten werden zijn: varkensvlees, brood, koek, erwten, bonen, viskuit, haver- en gerstebrij.

Het heidense Joelgelach is door de christelijke koning Hakon bij wet vastgelegd. Het Joelbier speelt een belangrijke rol, en men spreekt nog steeds van *Dricka jul*. De bereiding van het Joelbier is verbonden aan tradities.

Joeltijd was de tijd van het *vooroudergelag*; het gastmaal voor de overleden voorouders. Op tafel stonden onder andere het joelbier -dat zwaarder gebrouwen was- brood en gebak in de vorm van een ever, gortepap. Het joelbrood werd gebakken, in een radvorm, van de laatste schoof aren of het laatste deeg. Daardoor bevatte het de groei­kracht van het gehele jaar. Resten van dit brood worden het

Offermaal: *The Boar's head*

⁷⁹ <http://www.heimurrach.com/rauchnaechte.htm>

⁸⁰ Mak; Het Kerstfeest; 1948; 80

komende jaar bij het offeren gebruikt. Tijdens het eten wordt weinig of niet gesproken. De maaltijd is een heilige handeling, een offerhandeling, en men voelt de aanwezigheid van de voorouders en Goden aan tafel.

Eten en drinken blijven de gehele Joelnacht op tafel staan, en het vuur blijft de hele nacht branden.

In Noorwegen heet het bier dat voor de gasten bestemd is *drövol* (= geesten- of dodenbier), dit werd later gekerstend tot *änglaöl* (= engelbier)⁸¹

Het offerzwijn

Het varken was een belangrijk offerdier. Het lied van *Helgi Hjörvarðsson* spreekt van het zwijn dat tijdens Joel geofferd wordt.

*Tijdens een Joel-avond ontmoette Helgi's broer Heðinn een trollenvrouw die op een wolf reed met slangen als teugels. Ze vroeg hem om zijn gezelschap, welke hij weigerde. De trollenvrouw vloekte en zei dat hij zijn beslissing zou berouwen op de heildronk voor de koning tijdens het Joelfeest. Tijdens de feestelijkheden, legden de mannen hun handen op het offerzwijn om hun eed te zweren. Heðinn zwoer dat hij Sváfa, de vrouw van zijn broer, als zijn eigen zou hebben.*⁸²

De ever speelde in de Noordse cultus van Freyr een belangrijke rol. Volgens de *Hervarar saga ok Heiðreks* offerde de Noordse koning Heiðrek zijn grootste offerzwijn dat aan Freyr (of Freya) gewijde was. Dit offerzwijn heette Sonargöltr. Hij deed dit om een goede oogst te verzekeren. Even daarvoor hadden de helden in het gevolg van de koning Heiðrek, de handen op de ruige borstels van het zwijn gelegd, en hun geloften aan de koning afgelegd.

Koning Heiðrek vereerde Frey; en hij offerde aan Frey het grootste zwijn dat hij kon vinden. Ze achten het beest zo heilig dat ze in alle belangrijke zaken een eed aflegden op zijn borstels. Het was de gewoonte dit zwijn te offeren tijdens het 'offeren van de rotte'. Op Joelavond werd het 'zwijn

⁸¹ Weiser; Jul; 1923; 16

⁸² Heðinn fór einn saman heim ór skógi jólaaftan ok fann trollkonu. Sú reið vargi ok hafði orma at taumum ok bauð fylgð sína Heðni.

"Nei," sagði hann.

Hon sagði: "Þess skaltu gjalda at bragarfulli."

Um kveldit óru heitstrengingar. Var fram leiddr **sónargöltr**. Lögðu menn þar á hendr sínar ok strengðu menn þá heit at bragarfulli. Heðinn strengði heit til Sváfu Eylimadóttur, unnustu Helga, bróður síns, ok iðraðisk svá mjök, at hann gekk á braut villistígu suðr á lönd ok fann Helga bróður sinn.

*van de rotte' de hal ingeleid voor de koning. Toen legden de mannen hun handen op zijn borstels en maakten hun plechtige eed.*⁸³

Het Noordse gebruik om een eed te zweren op het zwijn leeft door in de kerstgebruiken. In Noorwegen was het een algemeen gebruik een *julegalten* te maken. Dit was een houten varken, overtrokken met leer, dat met kerst bij de tafel gezet werd. Daarna legden de familieleden hun hand op het joelvarken en vertelden hun goede voornemens voor het nieuwe jaar.

In de Achterhoek gaat op de kerstnacht *Derk met de Beer* rond. Deze vernielt al het landbouwgereedschap dat niet opgeruimd is. Schuur en erf moeten opgeruimd zijn.

In Engeland wordt *the boar's head* op een rituele manier genuttigd. Een kerstgebruik van het Queens College te Oxford hield in dat op feestelijke wijze een versierde zwijnekop werd opgediend. Daarbij wordt de traditionele *boar's head carol* gezongen; een zegenwens voor de feestdagen.

Een conclusie is dat het zwijn de dierlijke belichaming van vruchtbaarheid is. En het beest is gewijd aan Freyr en Freyja.⁸⁴

Koek en gebak

Het brood en gebak voor het Joelfeest heeft vaak de vorm van een ever of varken. Ander vormen van gebak zijn kippen, wikkelkindjes, radkruisen, ruiters te paard, de levensboom, de krakeling en het hart.

⁸³ Heiðrekr konungr blótaði Frey; þann gölt, er mestan fèkk, skyldi hann gefa Frey; kölluðu þeir hann svá helgan, at yfir hans burst skyldi sverja um öll stór mál, ok skyldi þeim gelti blóta at sónarblóti; jólaaplan skyldi leiða sónar-göltinn í höll fyrir konung; lögðu menn þá hendr yfir burst hans, ok strengja heit.

⁸⁴ Uit de Noordse overleveringen weten we dat Freyr, de belangrijkste vruchtbaarheids- en vredesgod, een zwijn bezit met gouden borstels (Gullinborsti). Het kan in een woud nooit zo donker zijn of Gullinborsti licht het met zijn goden borstels op. Freyrs zus Freyja is de belangrijkste en schoonste van de godinnen. Freyja is de kringloop van het leven. Zij waakt over vruchtbaarheid, geboorte, leven en dood. Voor ons heeft Freyja dezelfde betekenis als Maria voor de katholieken. Freyja is dé beschermvrouwe van vrouwen. Vrouwen die een levensgezel zoeken, zwangere vrouwen en vrouwen die op het punt staan te sterven, zij allen vinden gemoedsrust in de Vrouwe. Ook Freyja (letterlijk 'Vrouwe') bezit een zwijn, Hildiswini (strijdzwijn), waarmee haar rol als doodsgodin bevestigd wordt, want op dat zwijn rijdt ze in de Noordse teksten naar de Hal der Gevallen. Naast dat de Vrouwe een zwijn bezit, wordt ze zelf ook wel Syr (zeug) genoemd. Dat duidt erop dat ze zelf de vorm van een zeug aan kan nemen.

Dieren die in de midwintermaskerades verbeeld worden zoals de bok, het zwijn, de hond, de wolf en de beer, kunnen, denk ik, heel goed als voorbeeld dienen voor de joelkoek.

Andere gebruiken rondom de ontvangst van de nachtelijke bezoekers

In Zweden was het gebruik dat men in de heilige nacht eten en drinken op tafel liet staan als men naar bed ging. De haard werd brandend gehouden, en er werd een extra heet dampbad gemaakt voor de terugkerende doden. Ook sliepen de bewoners van het huis op stro dat op de grond uitgespreid was, want de voorouders sliepen in de bedden.

Lawaai maken (Thomas luiden, midwinterhoorn)

Tegenwoordig wordt in heel Nederland knal- en siervuurwerk afgestoken met Oud en Nieuw, en op veel plaatsen wordt met carbid geschoten. Lokaal worden op Oudejaarsdag in zuidoost Friesland en Groningen klokken geluid.⁸⁵ Als gevraagd wordt wat de achterliggende reden van het lawaai maken is, wordt gezegd dat de geesten verjaagd moeten worden.

De ruwe nachten, de twaalf nachten rondom midwinter, waren de nachten waarin door onze heidense voorouders feesten en ommegangen gehouden werden, die met veel lawaai maken gepaard gingen. Tegenwoordig zien we dit verschijnsel nog bij het *Perchtlaufen* in de Alpenstreek en bij het *Sundeklaasfeest* op Ameland. De Perchten in de Alpenstreek maken veel lawaai met bellen, zwepen, toeters, kettingen en koehoorns. De jongeren van Hollum op Ameland blazen een week voor Sinterklaasavond op buffelhorens. Het geloei moet de komst van het *Sundeklaasfeest* als het ware aankondigen. Op de dag van het *Sundeklaasfeest* blazen gemaskerde jongens ook op de buffelhoorn.

Het lawaai maken op de kortste dag, gebeurt in het Friese Oudehorne door de klok in de klokkestoel te luiden, het zogenaamde *Thomasluiden*⁸⁶ of *klokstjûren*. Het Thomasluiden is vernoemd naar de heilige Thomas. Door katholieken is de kortste dag van het jaar -21 december- gewijd aan heilige Thomas.

⁸⁵ Kruizinga; Levende Folklore; ~ 1952; 239

⁸⁶ Het klokkenluiden op de feestdag van de heilige Thomas is nu alleen nog bekend in de dorpen Katlijk en Oudehorne bij Heerenveen, maar moet vroeger algemeen geweest zijn in Friesland en Groningen. Van 21 tot en met 31 december worden de klokken geluid tussen zeven uur 's morgens en tien uur 's avonds. Oorspronkelijk had het luiden een symbolische functie. De lucht moest gezuiverd worden. Het luiden van de klokken noemde men vroeger daarom 'pluuslieden'. 'Pluus' of pluis betekent zuiver en 'lieden' is luiden. Dat het luiden nu Sint Thomasluiden heet, komt omdat het luiden op 21 december begint, de sterfdag van de heilige (ongelovige) Thomas. (bron: www.volkscultuur.nl)

In de midwinteromwegingen, zoals de Perchtenoptochten, worden bellen geluid. Het geluid van de bellen wordt opgevat als de stem van de geesten. In verschillende Nederlandse sagen spelen *ongewijde klokken* een rol.⁸⁷ Dat de verhalen over deze klokken een heidense oorsprong kunnen hebben bewijst Saxo Grammaticus (~1150-1220), de geschiedschrijver der Denen. Hij vertelt dat bij heidense feesten in Uppsala klokken werden gebruikt.⁸⁸

In de Achterhoek maakt men ‘lawaaï’ door te *middeweenterhoarnbloazen*.

Het luiden van klokken en het blazen van hoorns, is dus niet bedoeld om demonen te verjagen, het is een communicatiemiddel tussen de overleden voorouders en hun nabestaanden.⁸⁹

Joeloffer bij grafheuvels

In heidense tijd was dichtbij de boerderijen de grafheuvel te vinden, waar de

stamvader van het dorp lag. De heuvelbewoner wordt *Haugbonde* (haug = grafheuvel; bonde = landbezittende boer) genoemd. Tijdens de Joelavond worden hem offergiften, en dan vooral Joelbier, gebracht. De voorouder wordt uitgenodigd op deel te nemen aan het gastenmaal.

⁸⁷ Bij de wijding van het inmiddels in het IJsselmeer verdrongen klooster Sint-Odolf in Stavoren, was men vergeten de klokken te wijden. Door toedoen van de duivel vielen de twee klokken in het water. De een kwam terecht in de Fluessen en de ander in het water bij de Galama-dammen. Volgens de volksoverlevering horen vissers daar op stille nachten klokken luiden. Deze klokken zouden de aanwezigheid van een heidens heiligdom in de buurt van Stavoren kunnen wijzen. (Schuyf ;1995)

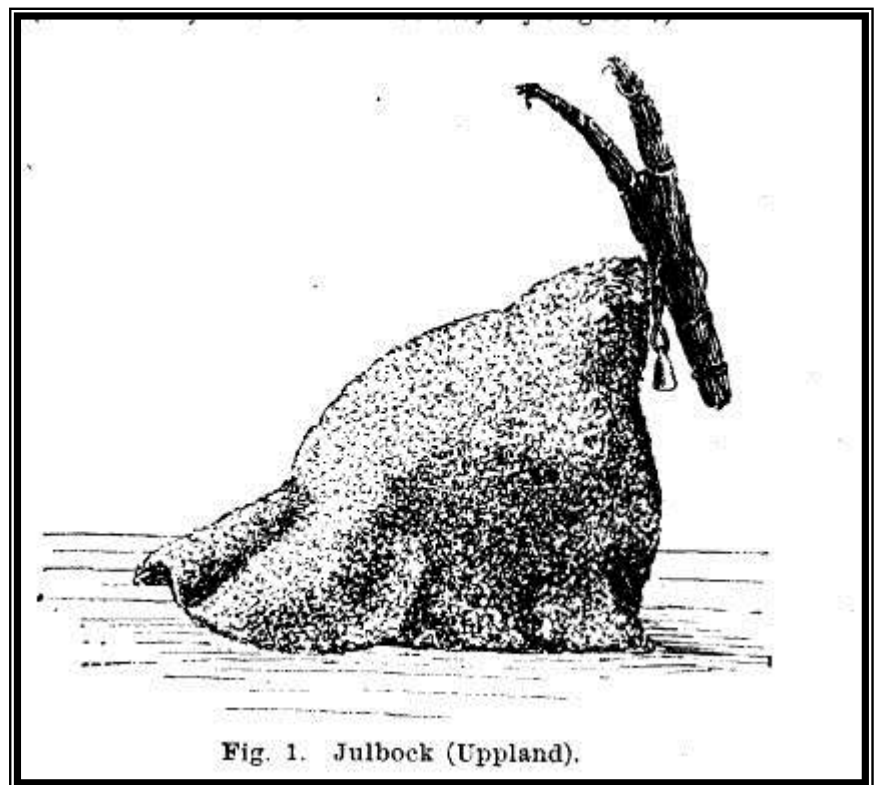
⁸⁸ Schuyf ; 1995; 64

⁸⁹ Weiser; Jul; 1923; 21

Joelbok

Bij de Scandinavische joeltradities hoort ook de Joelbok. *Julebuk* in het Deens, *Julebuk* in het Noors en *Julbock* in het Zweeds. Tegenwoordig is het in Scandinavië een symbool voor het kerstfeest. Kleine bokjes van stro hangen in de kerstboom, en grotere van hout staan buiten.

Tot in de 19^e eeuw had de Joelbok een functie in de nachtelijke midwinter ommegangen. Jongeren gingen van huis tot huis, zongen dan de Joelbokliedjes, waarbij een van de jongeren als bok verkleed was. De bok is een vruchtbaarheidsymbool, en het dier van Donar / Thor.

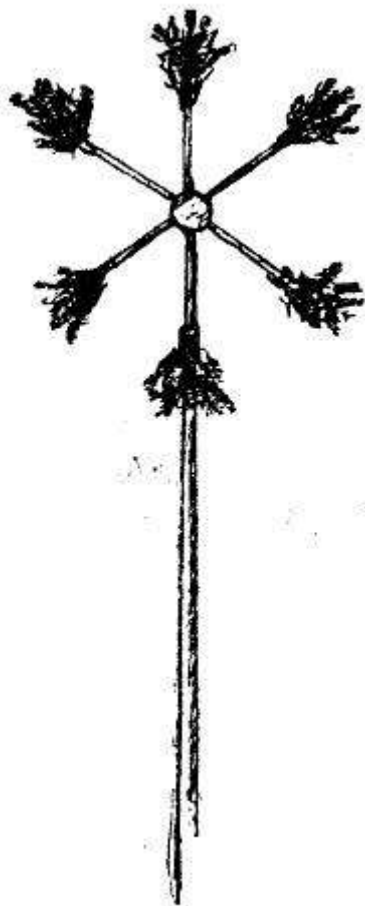

Fig. 7. Julruska.

Groene twijgen en de kerstboom in huis halen (de Joelstang)

In Duitsland en Oostenrijk worden op Barbaradag twijgen van vruchtbomen of berken afgesneden, op water gezet en op een warm plekje in de kamer gezet. De twijgjes gaan dan ontluiken. Als de takjes tot de kerstdag groen blijven is dat een teken voor geluk en goed gedijen in het nieuwe jaar.⁹⁰

Over de kerstboom is veel gediscussieerd. Is deze wel of niet heidens. De kerstboom wordt als eerste beschreven in de *Beckse kroniek* van omstreeks 1600. In deze kroniek staat dat in de kamer een *Mei* wordt opgericht, met daarin appels en koekjes. Op Driekoningen mochten de kinderen de *Mei* komen schudden.⁹¹ In een zestiende eeuwse verordening staat burgers maar één ‘Meiboom’ mogen hebben van maximaal acht voet lang. In de betreffende boswet uit 1561 van de stad Ammerschweier staat: “*Item soll kein Burger auf die Weihnacht mehr denn ein Meyen hawen, soll nit länger sein dann acht Schuo lang.*”⁹²

Joelstang uit Zweden

De vermelding van een versierde boom, of een boom met lichtjes, is al veel ouder. Uit het midden van de 17e eeuw stamt de legende van Jon Arnason, dat hij met Kerstmis een Lijsterbes zag met lichtjes die bleven branden. In de *Perceval* van Chrétien de Troyes, die dateert van voor 1190, ziet de held een boom met duizenden lichtjes.⁹³

Uit de naam en de gebruiken blijkt dus dat de Kerstboom verwant is aan de Meiboom.

Taboes

Arbeid waarbij wielen draaien zoals wagenrijden of spinnen zijn in de Joeltijd verboden. Net zoals een draairichting tegen de klok in, tegen de zonneloop in taboe zijn. Ze brengen ongeluk.

⁹⁰ Wolfram; Mittwinterbrauchtum; 1988; 6

⁹¹ Mak; Het Kerstfeest; 1948; 89

⁹² Handwoerterbuch des deutschen Aberglaubens; 2002; 913

⁹³ Mak; Het Kerstfeest; 1948; 90

Het taboe van de draairichting tegen de klok in vindt zijn grondslag in de overoude zonnecultus die, zoals uit literaire bronnen blijkt, bij de oude Indiërs, Iraniërs, Grieken, Romeinen, Balten, Kelten en Germanen bestond. Iets doen tegen de richting van de zon in, is een vergrijp tegen de natuurlijke gang van zaken, en brengt ongeluk. Het is dus van groot belang dat rituelen zoals het doorgeven van de drinkhoorn tijdens de minnedrank, de ommegang en het dansen om het vuur, *met de klok mee* gebeuren. Lineaire activiteiten zoals bijvoorbeeld het springen over het vuur dienen ook met de zonnebaan, dus van oost naar west, te gebeuren.

Nog een taboe is dat, zaken die op de grond gevallen zijn tijdens het gastenmaal, niet op mag rapen. Ander zou men de zielen kunnen storen

Wat zijn rituelen

In de sleur van het dagelijkse leven geven de seizoensfeesten en bijbehorende rituelen een moment van bezinning. Door op te gaan in het ritueel staat men stil bij de bijzondere gebeurtenis van de seizoensovergang. Zonder rituelen glijdt een leven en de seizoenen geruisloos aan mensen voorbij. Rituelen zijn het middel om de seizoensovergangen intens te beleven.

Op de gezette tijden waarop het lijkt of de zon even stilstaat, moet ook de een mensenleven even halt houden. Op het vierspakig rad, symbool van de vier zonnemomenten (zonnewendes en eveningen), kan het anker uitgeworpen worden. De rituelen zetten van de tijd stil en creëren een heilige ruimte -de profane wereld afgeschermd- waardoor men geheel in de gebeurtenis kan opgaan. Dit is het moment waarop men, in een gemeenschappelijke beleving samen met de Goden en overleden voorouders, boven het alledaagse uitgetild wordt en zijn/haar bouwsteen aan de Goddelijke Ordening kan leveren.

Doel van de rite is dus het scheppen van een ruimte waar de Goddelijke Orde heerst, en daarmee het voorkomen van wanorde (de chaos), de vijand van al het leven. De vier seizoensfeesten (Ooster, Midzomer, Herfst en Joël) vallen samen met de eveningen en de zonnewendes. De seizoensrituelen worden dan ook weerspiegeld in de kringloop der seizoenen, en hebben als onderwerp de *schepping*, het *hoogtepunt*, de *ondergang* en de *dood* van de wereld.

De seizoensfeesten zijn in drie fasen te verdelen:

1. de voorbereidende fase
2. de symbool fase
3. de terug naar aarde fase

Ad 1. De voorbereiding is praktisch, verstandelijk en emotioneel. Praktisch in de zin dat men het vieren van een seizoensfeest moet organiseren; de locatie, het

brandhout, het joelblok, het eten en drinken etc.. Verstandelijk in de zin dat men de geschiedenis en betekenis van het Joelfeest moet leren kennen, en emotioneel door de spanning en anticipatie op te bouwen zodat men in de juiste gemoedstoestand raakt voor het vieren van het feest. Ook het afbakenen van de ruimte (de cirkel om de joeltafel of om het midwintervuur) waar de symboolfase plaats gaat vinden door de ommegang maakt deel uit van de voorbereidende fase.

Ad 2. De symboolfase is de kern van het ritueel. Symbolisch stappen we de geheiligde ruimte binnen, en alle rituele handelingen zijn een verzinnebeelding van de strijd voor het behoud van de Goddelijke Ordening (de loop van de Zon door het jaar). Symbolen en symbolische handelingen zijn bedoeld voor een gevoelsbeleving. Ze uiteten de taal van de emotie en het irrationele. Symbolen zijn bedoeld om de ratio buitenspel te zetten en de Goddelijke Ordening te beleven.

Ad 3. Nadat de symboolfase het leven een diepere betekenis gegeven heeft, en ons emotioneel tot in het diepst geroerd heeft, is het tijd om weer “terug op de aarde te komen” en de spanning te ontladen door middel van een feest. Door te eten, te drinken, te zingen en dansen ontlaadt de opgebouwde spanning zich, en kan men weer de profane tijd en ruimte binnen treden. Met het feest viert men ook dat, door het uitvoeren van de midwinterrituelen, de Zon zijn goede loop hervonden heeft, de winter in het voorjaar kan overgaan: de Goddelijke Orde is weer gewaarborgd.

Perchtenloop in Oostenrijk

De seizoensrituelen

Cirkel

De seizoensrituelen zijn de cyclische geïnspireerde rituelen. Deze rituelen worden daarom in een cirkelvorm uitgevoerd. De cirkel kan zowel gezien worden als symbool voor de Zon als van de Aarde.⁹⁴ De Zon is de levensschenker aan Moeder Aarde.

De cirkel met kruis op de grond, kan gezien worden als de aarde met haar vier windstreken. In de *De begoocheling van Gylfi* staat dat de Aarde vier dwergen heeft die haar ondersteunen *Austri, Vestri, Nordri* en *Sudri*.

Boom/vuur

Binnen deze cirkel op de grond treffen we een *boom* of een *vuur* aan. Door het oprichten van een boom of een vuur in het midden van de cirkel, kan het contact met de Goddelijke wereld gelegd worden. Het symbool van de kosmische- of wereldboom, was bij de Noordgermanen de Yggdrasil, en bij de Saksen als de Irminzuil (Irminsûl = geweldige zuil).

Overeenkomstig wordt in de mythen verhaald hoe de kosmische boom, de Yggdrasil, in Midgaard staat en zijn kruin in Asgaard reikt.

Kijkend naar de seizoensfeesten dan valt op dat in de eerste helft van het jaar, tot en met het Midzomerfeest *de boom* centraal staat, daarna neemt *het vuur* een belangrijkere plaats in. De reden hierachter is dat de boom het symbool voor vruchtbaarheid is (fallusvorm). De boom is het symbool van leven, in Scandinavië wordt de Yggdrasil ook wel “Barnstokkr”⁹⁵ genoemd; “levensboom” / “kinderstok”. De eerste helft van het jaar is *leven* en *vruchtbaarheid*, de tweede helft van het jaar is *rijping* en de *dood*.

⁹⁴ Het vier- (vier seizoenen) en zesspakig rad is het symbool voor de Zon. Het rad als zonnesymbool treffen we aan op Bronstijd rotsgravingen in Scandinavië. In het zuiden van Zweden, Noorwegen, Denemarken en Noord-Duitsland worden op grote schaal ingegraveerde figuren (mensen; schepen; bomen; het rad) op de rotsbodem aangetroffen. Onderzoekers gaan ervan uit dat ze een belangrijke bron zijn voor de Germaanse en Voogermaanse religie.

Het rad komt bijzonder vaak voor als symbool op deze rotsfiguren. Vaak in combinatie met een schip een wagen of gedragen/vereerd door personen. In de Indo-europese literatuur (Griekse en Indische) wordt beschreven hoe de zon iedere dag met paard en wagen langs de hemel getrokken wordt. Iedere nacht vaart de zon per schip van het westen naar het oosten.

⁹⁵ Dit staat in de *Völsunga Saga*, 8 en de betreffende boom wordt de *barnstokkr* genoemd. De boom staat in het midden van de hal van koning Volsung.

De vuurboom

De vuurboom.

Het woord *vuurboom* moet symbolisch gelezen worden. De takkenbos in de houtstapel stellen de wortels voor, de vuur- en de rookkolom die in de hoogte uitwaaiert zijn de stam en kruin van de boom. Het rituele doel van het vuur is hetzelfde als dat van de meiboom: contact leggen met de Goddelijke wereld. In de Beowulf en in het verslag van Ibn Fadlan, staat dat de rookkolom van het crematievuur die tot in de hemel reikt, de ziel van de overledene naar de goden transporteert. In dit geval wordt de dode door de vuurkolom naar de andere wereld 'gedragen'.

In Europese landen is in de eerste helft van het jaar het oprichten van de *levensboom* het belangrijkste, in de tweede helft van het jaar wordt de meeste waarde gehecht aan de *vuurboom*. Midzomer ligt op de helft van het jaar, daarom wordt zowel de midzomerstang opgericht, als het midzomervuur aangestoken.

Goden

De vruchtbaarheidsgoden Fro en Freyja worden met Ooster en Midzomer aangeroepen. Met Midzomer worden naast de vruchtbaarheidsgoden ook de lichtgod Balder en Donar, de strijder tegen de chaosreuzen, aangeroepen. In de tweede helft van het jaar, vooral met midwinter, zijn naast Fro en Freyja ook de zielenvervoerders Wodan en Freija de aangeroepen.

Symbolen

Als men de midwinterrite uitvoert, moet het rationele en analytische denken losgelaten worden. Door de aanwezige symbolen en handelingen van het ritueel moet men in beelden gaan denken; in oerbeelden.

Het vierspakig rad, de cirkel doorsneden met het kruis, is de aarde met de kringloop van haar seizoenen en de vier windstreken. In het centrum van de cirkel staat de kosmische boom (boom of vuur), de Yggdrasil, het contact met de Goddelijke wereld.

Drievoudige ommegang

Voordat er een midwinterritueel uitgevoerd kan worden, moet *de plek* van de rituele handelingen (de plaats waar de midwintertafel komt te staan, en de plaats van het midwintervuur) geheiligd (sacraal) gemaakt worden. Dit kan bijvoorbeeld door een drievoudige omgang, waarbij men rechtsom (met de zonneloop mee) gaat. Om de tafel waar de offermaaltijd genuttigd gaat worden kan dit bijvoorbeeld met een rokende takkenbos gedaan worden. De plek van de brandstapel kan men drie keer omgaan met fakkels.

De wijding vindt dan op drie niveau's plaats:

- voor de dode voorouders, de gemeenschap en de goden, of;
- voor de laagste zonnestand, de middelste- en de hoogste zonnestand.

Door met de zonnegang mee te lopen waarborgt men de goddelijke orde.

De drievoudige ommegang is nog lang bewaard gebleven in volksgebruiken. Tot in de vorige eeuw werd bij een begrafenis op de terpdorpen in Friesland, met de baar drie keer rechtsom om het kerkhof gelopen, voordat de dode ter aarde besteld werd.

Invulformulier: een leidraad voor een heidense Joelviering
<i>Ritueel 1.</i> Oproepen voorouders mede-offer
<i>Ritueel 2.</i> Gemeenschappelijk maal, zwijnoffer Het gastmaal is in drie stappen te verdelen: 1. voorbereiding voor de ontvangst van de gasten 2. het brengen van het spijsoffer 3. de terugkeer van de doden
<i>Ritueel 3.</i> Joelvuur met offers en radverbranding, afsluiting joelen en midwinterhoorn

1. voorbereiding voor de ontvangst van de gasten
2. het brengen van het spijsoffer
3. de terugkeer van de doden